

LÜBNAN EMİRİ II. BEŞİR EŞ-ŞİHÂBÎ'NİN ERMENİ VE RUM ŞAİRLERİ VE OSMANLI-LÜBNAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

 Muammer SARIKAYA^a

Öz

Arap edebiyatı tarihinde Suriye ve Lübnanlı Hıristiyan Arap entelektüellerinin önemli bir yeri vardır. Tarih boyunca Lübnan Orta doğunun Batıya açılan kapısı olmuştur. Batı dil ve kültürünün Arap ülkelerine girişi Lübnan üzerinden olduğu için stratejik öneme sahip bir ülkedir. Üç semavi dinin müntesiplerinin bir arada yaşadığı ülkede çok çabuk politize olabilen 24 farklı etnik ve dini grup bulunmaktadır. Lübnan, tarihinin en acı günlerini 1788-1860 yılları arasında yaşamıştır. Osmanlı'nın dini ve etnik gruplar arasında eşit davranmaya çalışmasına rağmen, Fransa'nın bölgede denetimi ele geçirmek için Mârûnî Katolik Hıristiyanları, İngiltere'nin Dürzileri ve Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanları desteklemesi, Mısır Valisi Mehmet Alı Paşa'nın bölgeyi tampon bir bölge olarak görmesi sonucunda etnik ırklar ve farklı dinlerin mensupları arasında iç savaşa varan çatışmalar yaşanmıştır. Lübnan Emirlerinin en yakınına kadar sızan, Arapça konuşan, Arap gibi yaşayan Ermeni ve Rum şairler bu çatışmaları körüklemek için olağanüstü bir çaba harcamışlardır. Bölgedeki egemenliğini devam ettirmek isteyen Osmanlı, Emir II. Beşir eş-Şihâbî'yi desteklemiş, her yıl ona emirlik berati ve hilati göndermiştir. II. Beşir, tıpkı Arap Halife, emir ve komutanları gibi sarayında her biri farklı bir fraksiyona mensup Nikola et-Türk, Emîn el-Cündî, Nâsif el-Yâzıcî ve Butrus Kerâme adında 4 şair istihdam ederek, bu şairler aracılığıyla farklı etnik ırk ve dinlere mensup grupları kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Bu şairler arasında II. Beşir'e en çok hizmet eden ve ölünceye kadar yanından ayrılmayan Butrus Kerâme'dir. Lübnan asıllı bir çevirmen ve şair olan Kerâme (1774-1851) Katolik bir Rum'dur (Melkite). Saraydaki Arapça konuşan diğer Ermeni ve Rum şairlerle birlikte II. Beşir'e övgü şiirleri söylemiş ve Lübnan Emiri II. Beşir eş-Şihâbî'nin şairi olarak ünlenmiştir. Beşir'in yanı sıra dönemin Osmanlı vali ve mutasarrıflarına da övgü dolu şiirler yazan Butrus Kerâme, 1840 yılında Emir Beşir'in İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmesi üzerine onunla birlikte Malta'ya gitmiştir. 1 yıl sonra 1841'de İstanbul'a gelerek II. Beşir için uygun ortamı hazırlamış, Hariciye Nezaretinde ve Mabeyin-i Hümayunda çevirmen olarak çalışmıştır. II. Beşir'in Hıristiyan şairleri genel olarak Osmanlıyı dönemin Lübnan'ındaki bütün olayların tek sorumlusu olarak görmüşler; bu nedenle de Osmanlı'nın Orta doğudaki varlığına sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Ancak nadiren de olsa Osmanlı hükümdarlarını, vali ve devlet adamlarını öven şiirler de kaleme almışlardır. Lübnan'ın bağımsızlığı düşüncesini bir an olsun zihninden atamayan, bunun için her fırsatı değerlendiren, kimi zaman Osmanlıya isyan eden, kimi zaman Osmanlı'nın karşısında yer alan en güçlü'nün yanında saf tutan II.

^a Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, muammer.sarikaya@hbv.edu.tr

Beşîr eş-Şihâbî'nin Lübnan'da 19. Yüzyılın en büyük şairleri kabul edilen 4 şairi eş zamanlı olarak sarayına davet etmesi manidardır. Bu davetin gerekçeleri arasında şairlere yaptığı hizmetlerin reklamını yaptırarak ölümsüzleştirmek, şairleri aracılığıyla rakiplerini susturmak ve şairleri aracılığıyla şairlerin temsil ettiği gruplara yakınlaşarak, bağımsız bir Lübnan için Cebel-i Lübnan'da yaşayan etnik ve dini grupların desteğini almak gibi hedefler öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni ve Rum şairler, Nikola et-Türk, Emîn el-Cündî, Nâsîf el-Yâzıcî, Butrus Kerâme

ARMENIAN AND GREEK POETS OF LEBANON GOVERNOR II. BASHIR AL-SHIHABI AND THEIR EFFECTS ON OTTOMAN LEBANESE RELATIONS

Abstract

Syrian and Lebanese Christian Arab intellectuals have an important place in the history of Arabic literature. Throughout history, Lebanon has been the gateway of the Middle East to the west. Since the entry of Western language and culture into Arab countries is through Lebanon, it is a strategically important country. There are 24 different ethnic and religious groups that can be politicized very quickly in the country where the followers of three celestial religions live together. Lebanon experienced the most painful days in its history between 1788-1860. Although the Ottomans tried to act equally among religious and ethnic groups, France supported the Maronite Catholic Christians, Britain's Druzes and Russian Orthodox Christians in order to gain control in the region, and the Egyptian Governor Mehmet Ali Pasha saw the region as a buffer zone, there have been conflicts between races and members of different religions leading to civil war. Armenian and Greek poets, who spoke Arabic, and lived like Arabs, infiltrated to the nearest Lebanese Emirate, made an extraordinary effort to fuel these conflicts. The Ottoman Empire, which wanted to maintain its sovereignty in the region, supported Emir Bashir al-Shihabi. II. Bashir, just like the Arab Caliphs, his Emirs and commanders, employed 4 poets named Nikola et-Türk, Ameen al-Cundî, Nâsîf el-Yâzıcî and Bedros Kerâme, each of whom was a member of a different faction in his palace, and through these poets, groups belonging to different ethnic races and religions. aimed to keep it under control. II. Bashir's Christian poets generally saw the Ottoman Empire as the sole responsible for all events in Lebanon of the period; Therefore, they strongly opposed the existence of the Ottomans in the Middle East. However, they rarely wrote poems praising Ottoman rulers, governors and statesmen. Unable to dismiss the idea of Lebanon's independence for a moment, taking every opportunity for this, sometimes rebelling against the Ottomans, sometimes standing by the strongest against the Ottoman Empire. It is significant that Beşîr Eş-Şihâbî invited 4 poets, who were considered the greatest poets of the 19th century, to his palace simultaneously. Among the reasons for this invitation, the goals such as immortalizing the services they provide to the poets by advertising them, silencing their rivals through their poets and getting the support of the ethnic and religious groups living in Lebanon for an independent Lebanon by getting closer to the groups represented by the poets through their poets stand out.

Key Words: Armenian and Greek poets, Nikola al-Turk, Ameen al-Cundî, Nâsîf el-Yâzıcî, Bedros Karâma

Giriş

Lübnan, Akdeniz'e komşu bir ülke olup, coğrafyasının yarısını Akdeniz'e paralel olarak uzanan Lübnan Dağları ve bu dağ silsilesine paralel uzanan Anti-Lübnan (Cebel-i Lübnan şarkî) dağlarının oluşturduğu sert bir coğrafyaya sahiptir. İki dağ silsilesi arasında uzanan 16 km genişliğindeki Vâdi'l-bikâ' (Beka vadisi) ve Lübnan dağları tarih boyunca bölgeye hâkim olan

güçlerin takibinden kaçmak isteyen isyancı ve kanun kaçaklarının sığınağı olmuştur. Lübnan, üç semavi din tarafından kutsal bir mekân kabul edilen Filistin topraklarının hemen yanı başında Kudüs'ün âdeta arka bahçesidir. Ortadoğu Arap coğrafyası içerisinde en fazla göç alan, en fazla etnik ve dini çeşitliliğe sahip olan ülkedir. 1932 yılından itibaren nüfus sayımı yapılamayan ülkede toplam nüfusun 6.5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun %90'ını Araplar, %6'sını Ermeniler ve %4'ünü diğer ırklar oluşturmaktadır. Arap yarımadasının farklı coğrafyalarından Lübnan'a göçler sebebiyle artan Ermeni, Süryânî ve Keldânî nüfus kendi dil ve kültürlerini korumakla birlikte Arap toplumuna adapte olmuşlardır. Bölgede en büyük dini grubu oluşturan Mârûnîler, 11. Asrın sonu, 12. Asrın başlarında Antakya kilisesine bağlı iken monofizitliği bırakıp diyofizitliği kabul eden Aziz Marûn'a tabi Hıristiyanların oluşturduğu gruptur. Daha sonra Roma Katolik kilisesinin ilkelerine ters düştüklerinden aralarında çatışmalar yaşanmış ve güvende olmak amacıyla sarp kayalıklardan oluşan Cebel-i Lübnan'a göç ederek burasını dış etkilere karşı bir sığınak edinmişlerdir. (Taşpınar, 2003, 71)

Cebel-i Lübnan'ın ikinci büyük grubunu oluşturan Dürziler, Fatımi halifesi Hâkim bi-Emrillah döneminde (996-1021) Şii-İsmailîlerden ayrılarak Allah'ın Hâkim bi-Emrillah'ta tecelli ettiğini, Hamza b. Ali'nin peygamberliğini savunan, kendine göre bir inanç ve ibadet sistemi olan gruptur. Cebel-i Lübnan'ın kuzey bölgelerinde Mârûnîler yaşarken, Dürziler güney kısmında, yer yer iki grup bir arada yaşarlar. Kendilerini Müslüman olarak niteleyen bu grubun birçok kolu/aşireti bulunmaktadır. Yemen kökenli Ma'niler aşireti Yemen'in Ma'an bölgesinden göç etmiş Araplardır. Arslan aşireti, Alemüddin aşireti, Canbuladlar, Şihâbîler ve diğer Dürzi aşiretler Dürzilerin başlıca kollarını oluşturur. (Öz, 1994, 10: 39-48) Hz. Ömer döneminde yapılan Yermuk savaşı sonrasında Müslümanların eline geçen bölgede denge Müslümanlar lehine gelişir. Ticaretle uğraşan Müslüman nüfus daha çok Sur, Sayda, Beyrut ve Trablusşam gibi sahil şeridinde yerleşirken, Fatımîler döneminde uygulanan Şii propagandası sonucu Litani nehrinin güneyinde kalan bölge, Beka vadisi ve Kuzey Lübnan'da yaşayan nüfus Şii, İsmailî ve Nusayrîliği benimser. İslam Fethi sonrası yeniden yapılandırılan Lübnan, Şam valiliğine bağlı bir emirliğe dönüştürülmüştür. 1124'te Kudüs'ün haçlılar tarafından işgali üzerine Lübnan Kudüs Kontluğuna bağlanmış, 1187'de Kudüs'ün haçlı işgalinden kurtarılması üzerine Lübnan yeniden Şam valiliğine bağlanmıştır. Daha sonra bölgeyi ele geçiren Memlukler Sünni inancın yayılması için çabalamışlar ve sahil şehirlerini ilim, kültür ve ticaret merkezleriyle kalkındırmışlardır. 1516 Dâbık vadisi savaşı sonrasında Osmanlı sınırlarına katılan Lübnan'ın Sur, Sayda, Beyrut ve Trablusşam şehirleri İstanbul'dan atanan valiler tarafından yönetilirken, zor coğrafyası ve demografik yapısı nedeniyle Cebel-i Lübnan bölgesi Büyük Lübnan Emirliği adıyla bir emirliğe dönüştürülmüş ve Şam valiliğine bağlanmıştır. (Bilge, 2003: 244-246)

Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan'ın yönetiminde azınlıkta olmalarına karşın Dürzileri Mârûnîlere tercih etmiştir. İlk olarak bölgeye Dürzilerin Ma'nîler aşiretinden yöneticiler atanmış, ancak Osmanlı idaresinden memnun olmayan Fransız sempatzanı Katolikleri, Dürzi ve Mârûnîleri birleştirerek isyan eden Emir II. Fahreddin el-Ma'nî'nin (1572-1635) Osmanlı Padişahı IV. Murat tarafından idam edilmesi üzerine Ma'niler dönemi sona ermiştir. 1775'te Sayda Valisi olan Cezzâr Ahmet Paşa 1788'de Dürziler'in Şihâbî aşiretinden II. Beşir eş-Şihâbî'yi Lübnan emiri olarak atamıştır. 1840 yılına kadar Büyük Lübnan Emiri unvanını kullanan II. Beşir 52 yıl Lübnan emirliği yapmıştır. Dürziliği terk ederek Hıristiyanlığı benimseyen II. Beşir dönemi Lübnan tarihinin en çalkantılı dönemini oluşturur. Lübnan'da 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan ve günümüze kadar devam eden sıkıntılı dönemin şifreleri II. Beşir'in yönetim ve siyaset anlayışında gizlidir.

II. Beşîr eş-Şihâbî, Ermeni ve Rum Şairleri

1516 yılında Osmanlı yönetimine giren Lübnan, II Beşîr'in emirliği döneminde en çalkantılı ve kanlı günlerini yaşar. Beşîr bir taraftan yönetim için kendi akrabalarıyla mücadele ederken, diğer taraftan Dürzilerle sürekli bir mücadele halindeydi. Mârûnî Katolikleriyle birlikte hareket etmesine karşın Melkit Katoliklerine karşı yumuşak davranması hatta sempati duyması Mârûnîlerin tepkisini çekmekteydi.

Suriye ve Lübnan'da bulunan Ortodoks Ermeniler arasında Katolikliğin yayılması sonucu ilk Ermeni Katolik kilisesinin ruhani liderliği Kilikya (Adana)'nın Kozan ilçesinde bulunan kilise üzerinden yürütülmüştür. Katagigos Gugas'ın 1740 yılında ölümü üzerine yerine Halep başpiskoposu Abraham Arzivyan Kilikya katagigosu olarak seçilmiş, Roma'ya giden Abraham, 8 Aralık 1742'de Papa XIV. Benediktus'a katagigosluğunu onaylatarak Kilikya'ya geri dönmüştür. Kendisinin bu yolculuğu esnasında Gregoriyen Ermenilerin bir başkasını katagigos olarak atadığını gören Abraham, Lübnan'a çekilerek I. Abraham Bedros adını alarak Lübnan'da ilk Ermeni Katagigosu olmuştur. Kendisinden sonra gelen katogikoslar bir unvan olarak isimlerine Ermenice bir ad olan Bedros (veya Petros) ismini (Arp: بطرس) ilâve etmişlerdir. Bedros Abraham adının Arapça kaynaklardaki yazılışı Butrus İbrahim'dir. II. Beşîr'in şairlerinden Butrus Kerâme'nin babasının adı da Butrus İbrâhim'dir. Kilikya Katagigosları 1742 yılından 1867 yılına kadar Beyrut'a bağlı bir kasaba olan Zimmâr'daki Ermeni Katolik Patrikliğine bağlı olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.(Elöve, 1953a: 210) Daha sonra Suriye, Lübnan ve Mısır'da yaşayan, Arapça konuşsalar da ibadetlerini Eski Yunanca ile yapan bu gruba Rum Katolik veya Mülkiyet Cemaati (Melkit) adı verilmiştir. Antakya, İskenderiye ve Kudüs-ü Şerif Melkit patrikliklerinin bağlı oldukları merkez Şam'dır. (Elöve, 1953b: 368; Hakkı, 1312, 312) Vikont De Tarrâzî'nin aktardığına göre 1750'li yıllarda Beyrut'ta iki Ermeni kilisesinin bulunması, Arap ülkelerinde Ermeni varlığının sanılandan çok daha eskilere dayandığını göstermesi bakımından önemlidir. (Tarrâzî, 1948, 1: 14)

Melkit (Arp: ملكي) ismi Bizans imparatorluğunun yıkılmasından sonra Suriye ve Lübnan bölgesinde yaşamaya devam eden Rum Ortodoks Hıristiyanlar için kullanılmaktadır. Kimi kaynaklarda Melkit ismi ile Rûmi nisbesi birbirinin yerine kullanılmaktadır. Butrus Kerâme için Şeyho'nun bu nitelemeyi kullanması, Ortodokslardan bir kısmının Katolikliğe geçtiğini göstermektedir. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın da destek ve teşvikleriyle Anadolu'dan ve İstanbul'dan göç eden Ermeniler, Rum olarak bilinen bu Melkit grubun içerisine sızarak kendilerini Rum olarak tanıttılar. Bir kısmı Ermeni olarak varlıklarını devam ettirirken, bir kısmı kısa sürede Arapçayı öğrenerek, bir Arap gibi yaşayarak, Arapça isimler alarak kendilerini gizlediler. Kimi Ermeniler ise Kuzey Irak'tan Lübnan'a göç eden Süryani ve Keldânîlerin arasına sızarak bölgeye geldiler, özlerinde kendi dil ve kültürlerini korusalar da çok kısa sürede Arap dilini ve kültürünü benimseyerek Arap gibi yaşamaya başladılar. Bazı Ermeniler ise Süryani Katoliklere karıştı. Dönemin Lübnan'ında Süryani, Mârûnî, Meliki/Melkit, Latin ve Ermeni manastırları faaliyette idi. (Tarrâzî, 1948, 1: 11-12) Luis Şeyho, Corcî Zeydân, Tannus Şidyâk, Marun Abbud, Edward Van Dyck, Butrus F. Sufeyr gibi dönemin çoğu Lübnan asıllı Hıristiyan tarihçileri ve biyografi yazarları ağız birliği ederek bu Ermenileri Rum asıllı Ortodoks Arap olarak tanıttılar ve bunları tanımlamak için "من الملكيين / Melkitlerdendir" ifadesini kullandılar. II. Beşîr'in biyografisini yazan İskender Ebkâryus, İstanbul'da Beşîr'in yakınında yer alan Rızkullah Hassûn ve Ohannes Vartabid birer Ermeni idiler.

II. Beşîr'in Betdîn'de yaptırdığı, Lübnan mimarisinin en mükemmel örneği kabul edilen muhteşem sarayı da görünüşte Arap olan Ermenilerin kuşatması altındaydı. Sarayın gizli kilisesinin rahibi Hagop Bedros Holasyan (هاكوب بطرس هولاسيان) Katolik bir Ermeni idi. Cahiliyye döneminden itibaren Arap yöneticilerinde bir gelenek haline gelen saray şairi edinme alışkanlığının bir sonucu olarak II. Beşîr de sarayına şair tutma arzusuna kapılınca kanaatimizce Hagop Holasyan'ın yönlendirmesiyle biri Ermeni, biri Melkit Rumu, biri aslen Dürzi Katolik Hıristiyan Arap milliyetçisi, biri de Lübnan'a yakın Suriye şehirlerinde oldukça sevilen sünnî Müslüman bir şair olmak üzere dört şairi farklı zaman dilimlerinde saray şairi olarak istihdam etti. Nacaryan'a göre bu dört şairden ilk üçü Ermeni idiler. (Nacaryan, 2005) II. Beşîr'in bu şairleri sarayına davet etmede farklı hesapları vardı. Öncelikle bu Arap Halife, Emir, komutan ve zenginleri tarafından yaşatılmakta olan bir gelenektir. İkinci olarak Cebel-i Lübnan'daki gruplar arasında, özellikle de Dürzi aşiretler arasındaki iktidar mücadelesinde şairlerin desteklerini yanında hissederek elini kuvvetlendirmek istiyordu. Üçüncü olarak basit bir su kanalı açılışından çeşme yapımına, Betdîn'de bir saray inşasından kazanılan zaferlere kadar II. Beşîr'le ilgili her icraatın ve olayın şiirle dile getirilerek ölümsüzleşmesini sağlamaktı. Nitekim şairleri icraatları tasvir etmede, ebcet hesabıyla tarihlerini düşmede son derece başarılıydılar. Son olarak her biri farklı bir etnik ırka veya farklı bir dini gruba mensup şairleri istihdam ederek bu grup ve halklara değer verdiğini hissettirerek edebiyatın kapsayıcılığı altında bütün Lübnanlıları yönetimi altında birleştirmek. II. Beşîr'in şairlerini saraya davet ediliş tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

1. Nikola et-Türk:

II. Beşîr'in şairlerden ilki Nikola b. Yusuf b. et-Türk el-İslambûlî (1763-1828) adlı bir İstanbul Ermenisiydi. Anne ve babası Yunanistanlı olup, daha Nikola doğmadan Cebel-i Lübnan'a Deyru'l-Kamer şehrine göç etmişlerdi. Arapça, Türkçe ve Fransızca'yı çok iyi bilen Nikola Fransızların Mısır'ı işgalinden hemen önce İskenderiye'ye gelerek Napolyon ordusunda ve daha sonra Mısır'da kurulan divanlarda tercümanlık yapmıştır. *Zikru temellüki cumhûri'l-frensâviyye el-aktâra'l-Mısriyye ve'l-bilâde's-Şâmiyye* adlı 3 ciltlik bir işgal tarihi kaleme almış, bu eser daha sonra M. Desgranges Ainé tarafından Fransızca'ya çevrilerek 1839'da Paris'te yayınlanmıştır. (Zeydân, 2005: 272; Dâgır, 2000, I: 217; Abbûd, 2012: 49-50) Abbasiler döneminin meşhur makâme yazarları Bedû'z-zamân el-Hemezânî ve el-Harfîri tarzında Arapça yazdığı 11 makâmesi ile şöhret bulmuştu. (et-Türk, 1949, 344-388) Fasih Arapçayı çok iyi kullanan Nikola'nın Arapça şiirlerinden oluşan bir Divan'ı da bulunmaktadır. Ayrıca Napolyon'un Mısır'ı işgalini bir zafer olarak görüp, Napolyon'u tebrik eden 30 beyitlik bir de şiir kaleme almıştır. Biyografi yazarları onun Melkit Katolik olduğunu yazarlar ancak Arap tarihi, düşüncesi ve kültürü uzmanı olan Philippe de Tarrâzî (1865-1956) onun Ortodoks Rum değil Katolik Ermeni olduğunu, torunlarından birisi olan Ovidis Türkyan'ın Maraş olayları sırasında Türkler tarafından öldürüldüğünü söyler. Yağya Nacaryan da Tarrâzî'nin bu görüşüne katılır. (Nacaryan, 2005)

Arapça kaleme alınan biyografi kitaplarında Arap bir yazarın biyografisi verilirken soy üst ve alt bağları ayrıntılı olarak verilir, özellikle üst soy bağları meşhur bir kişiye, kabile veya aşirete dayanıyorsa ona varıncaya kadar atalarının isimleri söylenir. Ancak söz konusu biyografi sahibi Suriye ve Lübnanlı Ermeni veya Rum Katolik bir Hıristiyan ise biyografileri verilirken, biyografi sahibinin sadece adının ve aile soyadının verilmesi, bazen de adı, baba adı ve aile soyadının verilmesi sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu durum onların, Arapça yaygın isimler taşıyabilir, soylarının Arap olmadığı, yakın bir dönemde Araplar arasına karışarak kendilerini gizlemeye çalıştıkları konusunda kuvvetli bir delildir. Biyografi yazarları alt soy bilgisine sıra gelince uzun

uzadıya çocuklarının, torunlarının isimlerini verirler; çünkü hepsi ya Arap ya da Arapça olmasa bile Araplar tarafından iyi bilinen isimlerdir. Biyografi sahibinin babası, dedeleri gibi soylarının isimleri söz konusu olunca, bunların isimleri genellikle Rumca veya Ermenice isimler olduğundan, asıl kimliklerini ifşa etmemek için bu isimleri ya söylemezler, ya da söylemek zorunda kalırlarsa Arapça en yakın isme dönüştürerek söylerler. Bazen de isminin önüne “el-Muallim” gibi, “eş-Şeyh” gibi ilim ve saygınlığı çağrıştıran kelimeler eklerler: el-Muallim Butrus Kerâme, el-Muallim Nikola et-Türk, el-Muallim Gâlî gibi.

Suriye ve Lübnan’ı içine alan ve Osmanlı Devleti idaresinde Bilâdü’ş-Şâm olarak adlandırılan Levant bölgesi halklarında Katolik Hıristiyan dünyasının hamiliğine soyunan Fransa’ya karşı büyük bir sempati vardır. Kudüs’ün fethinden sonra geri çekilen haçlı ordusunun bir kısmının Cebel-i Lübnan ve Suriye’de kalarak Araplara karışmasının ve hızla Araplaşmasının bunda büyük rolü vardır. Fransızlar da Lübnan ve Suriye’de Katolik bir krallık kurma düşüncesinden hiç vaz geçmediler. 1798’de Napolyon ordusu Mısır’ı işgal ettiğinde en çok sevilenler bu Katolik Hıristiyanlardı ve Napolyon’un Mısır’da kalıcı olması, hatta Lübnan ve civarını da işgal etmesi beklentisi içerisindeydiler. Sur, Sayda, Beyrut, Şam, Hama, Humus gibi eyaletlerde Osmanlı valilerinin yanında divan kâtibi, çevirmen, memur gibi görevlerde istihdam edilen ve birçok dili iyi konuşan, şairlikte yetkinliğini ispatlamış Hıristiyan entelektüeller alenen Osmanlı düşmanlığına başlamışlardı. İşte tam bu sırada 1801’de Napolyon ordusunun Akka önlerinde Cezzar Ahmet Paşa tarafından ağır bir yenilgiye uğratılması, Fransızlardan çok Fransız sempatzanı Hıristiyan Arapları etkiledi. Birçoğu valiliklerdeki görevlerini bırakarak kendilerini daha güvende hissedecekleri Cebel-i Lübnan’a çekildiler. Bu şairlerden birisi Nikola et-Türk’tür. Humuslu Rum asıllı Melkit şair Mihâil el-Bahrî (öl. 1799) Akka’da Cezzar Ahmet Paşa’nın yardımcısıydı. (Şeyho, 1924, 1: 33, 36) Keldânî yazar Luis Şeyho, Cezzar Ahmet Paşa’nın onun burun ve kulaklarını kestirerek hapse attırdığını söyler. Bir diğer Hıristiyan şair İlyâs İdde (öl. 1828) bir müddet Lübnan emiri eş-Şihâbî’nin sarayında yaşadıkdan sonra Akka’da Cezzar Ahmet Paşa’nın hizmetinde çalışmıştı. Lübnanlı bir diğer önemli şair ve yazar Flîyks Fâris 1902-1908 yılları arasında Şam Valiliği yapan Nazım Paşa’ya yazdığı methiyelerle “Devletlü Nazım Paşa’nın Şairi” lakabıyla şöhret bulmuş, Mirabeau Kontu meşhur hatip Honoré Gabriel Riqueti (1749- 1791)’ye benzetilerek “İttihatçıların Mirabeau” olarak ün kazanmıştır. (Sarıkaya, 2019: 143) Bunlar Osmanlı valilerinin maiyetinde bulunan şair ve yazarlardan bazılarıdır. Ortak noktaları Katolik Hıristiyan olmaları, fasih Arapçanın eski parlak günlerine geri dönmesi için çalışmaları ve Osmanlı emrinde çalışmalarına rağmen Osmanlıya karşı olmalarıdır.

19. yy başlarından itibaren başını Butrus el-Büstânî’nin çektiği Lübnanlı Hıristiyan edip ve şairler arasında klasik Arapçaya ciddi bir yöneliş başlar. el-Büstânî’nin girişimleriyle yüksek seviyede eğitim veren el-Medresetü’l-vataniyye adıyla okullar açılır. Divanlar ve ilmi eserler fasih Arapça ile kaleme alınır. Çağdaş anlamda ilk Arapça sözlük kabul edilen *Muhîtu’l-Muhît* ve ilk ansiklopedi kabul edilen *Dâ’iretü’l-Me’ârifü’l-Arabiyye* te’lif edilir. Arap coğrafyasında ilk defa Doğu kadınının eğitimi gündeme alınır. (el-Büstânî, 1948: 105) Kanaatimizce bu bölgede yaşayan 24 farklı etnik ve dini grubun tek ortak noktasının Araplık ve Arapça olmasından kaynaklanmaktadır. Fransızca, İngilizce, İtalyanca gibi Batı dillerini çok iyi konuşan, kiliselere bağlı açılan okullarda bu dillerin de eğitimi veren gruplarının Arapça vurgusunun sebebi Arapça konuşan milletlere yakınlık sağlayarak, onları istedikleri gibi yönlendirebilme arzusudur.

2. Emîn el-Cündî

İkinci şair Humuslu Emîn el-Cündî (1766-1840) olup amansız bir Osmanlı düşmanı idi. Osmanlıyı Lübnan'da işgalci olarak görüyor ve Lübnan'dan çekilmesi için mücadele ediyordu. Devr denilen, müzik eşliğinde icra edilen şarkılara dönüştürülebilen şiirleriyle meşhur olmuştur. Edebi mahfillerde Şemsü's-şu'ara /Şairlerin güneşi olarak biliniyordu. Kendisini Osmanlı devletinin karşısında yer alan herkese yakın hissediyor, onları öven, yücelten şiirler kaleme alıyordu. 1834'te Mısır'da Osmanlı valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Lübnan'ı ele geçirmesi üzerine onu öven uzun bir şiir kaleme almıştır. Şiirin sahibini merak eden İbrahim Paşa tarafından huzura kabul edilmiş, girdiği savaşlarda onun yanında yer alarak ona methiyeler dizmiş, İbrahim Paşa'nın zaferlerinin ve yapıtlarının ebceci hesabıyla tarihini düşmüştür. Matbu divanı bu şiir türünün birçok örneğini içermektedir. Divanında yer almayan, ancak biyografisine yer veren kaynaklarda, Osmanlı ordusunun yenilmesi üzerine onun şu beyitleri söylediği rivayet edilir: (Cündî, 1954: 27) [Kâmil]

هذا ولما فاض جور الترك في	ظلم العباد وصار أمرا مشكلا
وتظاهرت أعمالهم بمقاصد	ومظالم وحوادث لن تقبلا
سلبوا البلاد من العباد فلا ترى	في حكمهم ذا نعمة متمولا
والملك ملك الله يؤتیه لمن	قد شاء لا هو بالوراثة والولا
من يخبر الأتراك أن جيوشهم	هزمت وأن (حسينهم) ولى إلى

Kullara zulmetmede Türklerin eziyeti bardağı taşırınca bu bir sorun haline geldi.

Yaptıkları işlerdeki kabul edilemeyecek niyetler, zulümler ve olaylar ortaya çıktı.

Ülkenin kullarını soydular. Onların yönetiminde nimet sahibi, paralı birisini göremezsin.

Mülk Allah'ın mülküdür; onu dilediğine verir. Miras ve bağlılık yoluyla değil!

Kim haber verecek Türklere ordularının yenildiğini ve Hüseyin'lerinin geri dönüp kaçtığını?

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Mısır merkezli bir Arap imparatorluğu kurma fikri vardı; ancak kendisi Arapça bilmiyordu. İyi derecede Arapça bilen oğlu İbrahim Paşa aracılığıyla Emin el-Cündî ile temas kurmuş ve onu kendisine yakınlaştırarak, değer vermiş, 18. Yüzyıl'ın başarılı bir şairi olduğu için değil, sırf onun sayesinde Araplar üzerinde etkili olabilmek için onu bir davetçi olarak kullanmıştır. (Cündî, 1954: 27) el-Cündî İbrahim Paşa'nın bütün savaşlarında yanında yer alıyor ve zafer haberleri geldikçe Paşa'nın konağında sevincinden kendinden geçerek, müzik eşliğinde devr adı verilen şarkılar, şiirler, kasideler okuyordu. İbrahim Paşa ile Mısır'a dönen Emin el-Cündî, İbrahim Paşa tarafından babası Mehmet Ali Paşa'ya "Şam diyarının en değerli hediyesi" olarak takdim edilmiştir. (Cündî, 1954: 27-30) Mehmet Ali Paşa tarafından da kabul edilmiş, onun övgü ve bağışlarına nail olmuştur. (el-Cubûrî, 2003, 1: 308) Mısır'ın Fransızlar tarafından işgaline karşı sessiz kalan el-Cündî, Osmanlı Devleti'nin Arap ülkelerindeki varlığına her fırsatta karşı çıkmıştır. Osmanlı Padişahlarını hicveden, eleştiren şiirleri sebebiyle Lübnan'da hakkında tahkikat başlatılan el-Cündî, yakalanması için peşine hafiyeler takılması üzerine Humus'a kaçmış, ancak orada Humus valisinin görevlendirdiği Osmanlı askerleri tarafından yakalanarak bir ahıra hapsedilmiştir. 1830 yılında Selim Ağa Bâgîr el-Attâsî adlı birisi beraberindeki 200 silahlı adamı ile el-Cündî'nin bulunduğu çiftliğe baskın düzenleyerek Humus yöneticisinin askerlerini şehit etmiş ve Emin el-Cündî'yi kurtarmıştır. (Dendeşî, 1985: 30-31) Selim Ağa Bâgîr el-Attâsî aynı yıl bütün adamlarıyla birlikte Osmanlı güçleri tarafından idam edilmiştir. Corcî Zeydân ve Luis Şeyho gibi edebiyat tarihçileri, onun Osmanlı askerlerinin şehit edilmesi pahasına kurtarılmasını Humus, Halep ve Zahle gibi şehirlerde çok sevilmesine bağlarlar. Uzur yıllar İbrahim Paşa'nın hizmetinde

bulunan el-Cündî, Mısır ordusuyla Kütahya'ya kadar ilerleyen İbrahim Paşa'nın Batılı devletlerin araya girmesiyle Mısır'a dönmek üzere, Suriye ve Lübnan'dan çekilirken Emîn el-Cündî'yi ziyaret etmiş, kendisini de Mısır'a götürmeyi teklif etmiş, ancak yaşlılığını ve kısmen felçli olmasını ileri sürerek Lübnan'da kalmak istemesi üzerine kendisine Lübnan'da 11 köyün tapusu verilmiştir. Osmanlı karşıtlığıyla ünlenen, edebiyat tarihi kitaplarının ısrarla sünnî Müslüman olduğunu vurguladıkları Emin el-Cündî 1840 (1841)'de Humus'ta vefat etmiştir. (el-Fezâle, 2013: 638)

3. Nasîf el-Yâzıcî

II. Beşîr eş-Şihâbî'nin şairlerinden üçüncüsü Nâsîf b. Abdullah b. Canbulât el-Yâzıcî'dir. 1800 yılında Lübnan'ın Kefer Şimâ köyünde doğan el-Yâzıcî, Humus asıllı, yetiştirdiği edebiyatçı ve düşünürlerle meşhur bir aileye mensuptu. Aile fertlerinden birçoğu Humus'ta Osmanlı vilayet merkezinde divan kâtibi, sekreter ve çevirmenlik gibi görevlerde çalıştıkları için Yazıcı lakabıyla meşhur olmuşlardır. Ailenin kimi şair ve yazarları da Dürzi aşiretlerden Arslan ve Şihâbî aşiretlerinin saraylarında çalışmışlardır. İlk eğitimini babasından alan el-Yâzıcî, eğitimine Mârûnî bir rahiple devam etmiştir. Fasih Arapçanın yanı sıra zecel adı verilen avam Arapçasıyla da söylenmiş başarılı şiirleri vardı. Ailesi Dürzi olmasına karşı o Hıristiyanlığı benimsemiştir. Yazısı çok güzeldi; bu yüzden 1816-1818 yılları arasında Kefer Şima yakınlarında Karkafe (Kevkebe) manastırında Katolik Rum Patriği Ignatius'un yanında kâtip olarak çalıştı.

el-Yâzıcî, Şöhretinin yayılması üzerine 28 yaşında iken II. Beşîr eş-Şihâbî tarafından saraya davet edildi. (Zeydân, 2012, 2: 21; ez-Ziriklî, 1992: 350-351) Bir süre Divan'da kâtip olarak çalıştıktan sonra şairliğe terfi ederek 12 yıl II. Beşîr'e hizmet etti. 1840'ta II. Beşîr'in Malta'ya sürgüne gönderilmesi üzerine ailesiyle birlikte Beyrut'a göç ederek 1820'li yıllardan itibaren Beyrut'ta yoğunlaşan Protestan gruplarla temasa geçerek misyonerlik çalışmalarına önderlik etti. Başta Elly Simith ve Cornelius Van Dyck'ın Arapçaya çevirdikleri İncilin çevirisi olmak üzere Hıristiyan teolojisine ait diğer kitapların çevirilerini tashih etti. (Dâğır, 2000: 536-539; Zeydân, 2012, 2: 53-66) Başlangıçta gizli bir örgüt olarak kurulan, sonra bir akademiye dönüşen el-Cem'iyetü's-Sûriyye'ye üye olarak Arap grameri ve belagat konularında dersler verdi. 1863 yılında, Lübnan'da Arap milliyetçisi Hıristiyan aydınlar yetiştirmek için Butrus el-Büstânî tarafından açılan Milli Okul (el-Medresetü'l-vataniyye)'de öğretmen olarak davet edildi. (Sâbâ, 1965: 10-14) Öğretmenlik yaparken bir taraftan da Butrus el-Büstânî'nin hazırladığı çağdaş anlamda ilk sözlük olan *Muhîtu'l-Muhît*'in tashihinde çalıştı. 19. Yüzyılın son çeyreğinde ve 1. Dünya Savaşı öncesinde başta İstanbul olmak üzere Arap ülkelerinde Osmanlı karşıtı propaganda yapmak için kurulan gizli cemiyet ve derneklerin kurucularının büyük bir kısmı bu okullardan mezun olmuş, mezunlardan ayrılıkçı Arap örgütlerine üye olan 34'ü 1915 yılında Şam Valisi Cemal Paşa tarafından Âliye Divanı yargılamasından sonra idam edilmiştir. (Cemal Paşa, 1993: 158-168; Umar, 2004: 338-339) Aynı yıllarda Patrikhane okulunda da ders vermeye başladı. Hayatının sonlarına doğru Suriye İncil Fakültesi (el-Külliyetü'l-İncîliyyetü's-Sûriyye) olarak açılan ve daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne dönüştürülen okulun akademisyen kadrosunda yer aldı. Arapçayı sadece bir dil olarak değil, Arap milliyetçiliğinin temel dinamiklerinden birisi olarak gören Nâsîf el-Yâzıcî 1871'de vefat etmiştir. (Zeydân, 2012, 2: 24) 3 *Divan*'ının ve *Mecma'u'l-Bahrayn* adlı 60 makameden oluşan eserlerinin yanı sıra 20 civarında ilmi ve edebi eser kaleme alan el-Yâzıcî, (Zeydân, 2012, 2: 28-29) Ignaty Krachkovsky'ye göre arkadaşı Butrus el-Büstânî ile birlikte modern Arap edebiyatının kurucusudur. (Nacaryan, 2005) Arap milliyetçiliğinin, Arap kalkınma hareketinin ve Arapçanın Hıristiyanlaştırılmasının fikir babası ve önderi kabul edilmektedir. (ed-Dehân, 1961:

143-148; Sâbâ, 1965, 36-37) 12 çocuğu bulunan Nâsîf el-Yâzıcı'nın çocuklarından üçü (Kerem, Selîm, ve Verde) daha sonra yetkin birer edebiyatçı olmuşlardır. (Şeyho, 1926: 23, 115)

Matbu *Divan'*ında tebrik, taziye, kendisine sorulan bir sorunun cevabı, II. Beşîr'in övgüsü, faaliyetlerinin tanıtılması ve ebcetle tarihinin düşülmesi gibi çok çeşitli konularda söylenmiş şiirleri bulunmaktadır. Osmanlı karşıtı bir duruş sergilemesine rağmen Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışı üzerine tebrik sadedinde söylediği 17 beyitlik şiiri en dikkat çekici şiirlerinden birisidir. Bazı beyitlerinde şöyle der: [Basît] (el-Yâzıcı, 1898: 145) [Basît]

خَلِيفَةُ اللَّهِ ظِلٌّ فِي خَلِيقَتِهِ ظَلَّتْ بِهِ تَقِي الدُّنْيَا وَتَسْتَرُّ
لا تَرْضِي غَيْرَهُ الدُّنْيَا لَهَا مَلِكًا لَوْ كَانَ جَبْرِيْلُ يَأْتِيهَا أَوْ الْحَضْرُ
مُهَذَّبُ النَّفْسِ صَافِي الْقَلْبِ طَاهِرُهُ مُؤَيَّدُ الْعَزْمِ مَاضِي الْأَمْرِ مُقْتَدِرُ

*Allah'ın Halifesi, Onun yarattıklarının üzerine gölgedir. Hâlâ dünya ondan korkar ve gizlenir.
Cebrail de gelse, Hızır da gelse dünya ondan başkasının kendisine kral olmasına razı olmaz.
Üstün ahlaklıdır; kalbi tertemizdir. Son derece kararludur. Güçlüdür; emirleri yerine getirilir.*

4. Butrus Kerâme

II. Beşîr eş-Şihâbî'nin dördüncü ve en önemli şairi Butrus Kerâme'dir. Tam adı Butrus b. İbrahim Kerâme (1188-1267/1774-1851) olup, Suriye'nin Humus kentinde 1774 yılında dünyaya geldi. Çocukluk ve gençlik dönemi burada geçti. (Şeyho, 1991: 59; Dyck, 1896: 478; Kehhâle, t.y, 3: 47-48) Bizans İmparatorluğundan sonra Suriye'de kalmaya devam eden Rum Melkit Katolik patrikliğine bağlı bir aileye mensuptu. (Şeyho, 1991: 58) Katolik bir rahip olan amcası Eremyâ Kerâme, 1763 yılında Şam piskoposluğuna atanmış ve 1795'te ölüncüye kadar bu görevde kalmıştır. (Butrus, 1962: 15) Butrus Kerâme'nin dayısı Mîhâîl el-Bahrî ve çocukları da yetkin bir edebiyatçı ve şairdi. (Butrus, 1962: 15) Humus'a ziyaret için gelen amcası Eremyâ'nın evlerinde kalmasını çekemeyen, daha sonra Yakubi Süryanilerin kabul etmediği Süryani Katolik bir grubu birkaç gün evinde ağırlaması nedeniyle babası İbrahim, Saded yöneticisi tarafından Humus hâkimi Mesud Süveydan Ağa'ya şikâyet edildi. Onun da bu durumu, yolu daha sonra Humus'a düşen Battal Hüseyin Paşa'ya aktarması üzerine, babası evini kiliseye çevirdiği suçlamasıyla tutuklandı. Ağır işkencelere ve yüklü bir para cezasına çarptırılan babası, ancak bu cezayı ödedikten sonra hapisten çıkabildi. Katolik grupların birbirlerine yaptıkları baskılar nedeniyle Humusta kalmanın anlamsız olduğunu düşünen İbrahim, yanına oğlu Butrus'u da alarak 1807 yılında Humus'tan ayrıldı. (Zeydân, 2012, 2: 317; Butrus, 1962: 15) Niyeti Humus ile Trablusşam arasında yer alan sahil kenti Akra'ya (Acra) yerleşmekti. Butrus Akra'da Trablus valisi Mir-i mîran (Beylerbeyi) Ali Esad Paşa ile tanıştı. Aynı zamanda Akra yöneticisi de olan Ali Esad Paşa'yı öven şiirler söyledi. Genç yaştaki Butrus çok zeki idi. Şiir ve inşa ilimlerini meşhur şair Emîn el-Cündî'den okumuştur. (Zeydân, 2012, 2: 317) Fasih Arapça şiirler söylüyordu. Arapça yazısı çok güzeldi. Ayrıca Butrus Türkçe bilmenin çok değerli olduğu bir dönemde Türkçeyi çok iyi öğrenmişti. Ali Paşa onu mükâfatlandırarak teşvik etti. Arapça ve Türkçede yetkin, terbiyeli bir gençti. Onu Divan'da görevlendiren Ali Paşa, ona yetecek kadar da maaş bağladı. 5 yıl burada kalan Butrus, 1812 yılında Cebel-i Lübnan'a yerleşmek üzere buradan ayrıldı. (Şeyho, 1991: 59; Butrus, 1962: 16)

4.1. II. Beşîr eş-Şihâbî ve Butrus Kerâme

II. Beşîr eş-Şihâbî 1788-1840 yılları arasında Lübnan'ın lideridir. Aslen Müslüman bir gruba (Maanlular) mensup olup soyu Kureyş kabilesine dayanmaktadır. Lübnan'a göç ederek Vâdi't-Teym bölgesine yerleşmişlerdir. 17. Yüzyıldan itibaren Mârûnîler ve Dürziler arasındaki iktidar

mücadelesinde Mârûnîlerle birlikte hareket etmiş, 18. Yüzyılın sonlarına doğru din değiştirerek Hıristiyanlığa geçmiştir. Bölgedeki feodal yapı yöneticinin Hıristiyan olmasını gerektirdiğinden, Beşîr görünüşte Müslümandı, ancak yakınlarıyla birlikte gizlice Hıristiyanlığı benimsemişti ve sarayın gizli kilisesinde Hıristiyan ayinleri yapıyorlardı. (Lutskiy, 2017: 66-67) Beşîr, Müslüman görünümüyle Osmanlı devletinin, gizli Hıristiyanlığı ile de Hıristiyan Mârûnîlerin desteğini almayı umuyordu. Katolik basın onu dini bütün bir Hıristiyan olarak resmediyordu. (Lutskiy, 2017: 67) II. Beşîr gerçekte dine karşı kayıtsız birisiydi. Ünlü Fransız şair Lamertine'in de yazdığı gibi, Beşîr Dürzilerin yanında Dürzi, Hıristiyanların yanında Hıristiyan ve Müslümanların yanında Müslümandı. (Lutskiy, 2017: 67) Lübnan'da Dürziler ile Şihab ailesi arasındaki iktidar mücadelesinde Fransızlar yönetimin Şihab ailesinden bir emirde, İngilizler ise Dürzilerde olması için baskı uygulamışlar, özellikle Cebel-i Lübnan eyaletindeki konsoloslukları aracılığıyla himayeleri altına aldıkları grupların haklarını korumak ve yönetime gelmelerini sağlamak için Osmanlıya baskı uygulamışlardır. (Lütfi Efendi, 1999, 8: 46, 1118; Kaynar, 1985: 421; BOA, MSM. 45 / 1165, (21 Ekim 1845 tarihli belge) Bölgede Fransızlar Katolik Hıristiyan Mârûnîleri, İngilizler ise Dürzileri destekliyor, silahlandırıyor ve teşkilatlandırıyor. Napolyon'un Filistin'in sahil kenti Akra'yı kuşatması esnasında tarafsız kalarak Şam beylerbeyi Cezzâr Ahmet Paşa'nın ve Napolyon'un destek çağrılarını sonuçsuz bırakmıştır. Osmanlı idaresinden kurtulmak için Mehmet Ali Paşa'nın yanında saf tutan II. Beşîr Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Akra ve Şam'ı işgal ordusuna destek verdi.

Butrus Kerâme 19. Asrın Buhturî'si kabul edilmektedir. Yazdığı şiirlerle ünü yayılan Butrus, Lübnan'ın Şihâb¹ ailesi soyundan gelen meşhur yöneticisi II. Beşîr'in ilk şairi olan Nikola et-Türk ile tanıştı. Aslen İstanbullu olan, Napolyon ordusunda tercümanlık yapan, tıpkı Mısırlı tarihçi el-Cebertî gibi Fransa'nın Mısır'ı işgal günlerinin gün gün tarihini yazan Nikola et-Türk, engin Arapça ve Türkçe bilgisine güvenerek Butrus Kerâme'yi II. Beşîr'in sarayına çağırarak onu II. Beşîr'e takdim etti. (Abbûd, 2012: 55; Zeydân, 2005, 4: 223) Butrus, II. Beşîr'in iki oğlu Halil ve Emin'e Arapça ve Türkçe öğretecekti. (Butrus, 1962: 10, 16; Şeyho, 1991: 59) Kaynaklarda Butrus Kerâme'yi Nikola et-Türk'ün II. Beşîr'in sarayına davet ettiği söylene de ikisi arasındaki tanışıklığın sebebi konusunda bir bilgi yer almamaktadır. Buna karşılık aynı kaynaklar Butrus Kerâme'nin Arapça ilimlerini, belagat ve inşa ilimlerini Emîn el-Cündî'den okuduğunu naklederler. Bu nedenle onun II. Beşîr'in sarayına Emîn el-Cündî'nin aracılığıyla girmiş olması daha makul görünmektedir.

Çok geçmeden Butrus, II. Beşîr'in nedimi, kâhyası, bürokratik yazışmaları yürüten sekreteri, ajanı, özel ulaşı, kimi rivayetlere göre kâtibu's-sırr/özel kalem müdürü oldu. Emin el-Cündî ve Nikola et-Türk ile birlikte II. Beşîr'in üç şairinden biri oldu. (Butrus, 1962: 8; Cündî, 1954: 36) Butrus 1813'te II. Beşîr'in hizmetine girdi ve ölünceye kadar da onun yanından ayrılmadı. (Şeyho, 1991: 59; Zeydân, 2012, 2: 317) Corcî Zeydân'ın Butrus Kerâme'nin II. Beşîr'in hizmetine giriş tarihi ile ilgili verdiği bilgiler çelişkilidir. *Terâcîmu meşâhîri's-şark*'ın I. Cüz 81. Sayfasında 1813 tarihini verirken, Butrus Kerâme'nin biyografisinin ve şiirlerinden örneklerin verildiği II. Cüz, 317. Sayfada 1810 tarihi verilmektedir. Yine Van Dyck de onun 1810'da II. Beşîr'in sarayına girdiğini söyler. (Dyck, 1896: 478) Butrus Kerâme'nin adeta biyografisi mahiyetindeki *el-Mu'allim 'Butrus Kerâme* adlı kitabın yazarı Mihâil Butrus'a göre Butrus'un II. Beşîr'in hizmetine girdiği tarih 1812 yılıdır. (Butrus, 1962: 7, 16) Beşîr'in sarayı, ona gurbet acılarını unutturacak bir sığınak olmuştur.

¹ Şihâb ailesinin kollarından bir kısmı Lübnan'da iktidarı kaybettikten sonra Sünni İslam'ı seçerek Türkiye'ye yerleşmişler ve kendilerine Paksoy soyadını seçmişlerdir.

Çocukların eğitimi yanında "kâhyalık" rütbesine getirilerek saray işlerinin idaresinde görev aldı. II. Beşîr'in direktifleri doğrultusunda bir süre Akka valisi Abdullah Paşa hakkında istihbarat toplamak üzere Akka'ya gönderildi. (Şeyho, 1991: 59) Butrus efendisinin emirlerini harfiyen yerine getirdi. Lübnan'ın yüz yüze geldiği birçok sorunun çözümü için elçi olarak II. Beşîr adına birçok görüşme yaptı. (Abbûd, 2012:55; Butrus, 1962:16) II. Beşîr'in maiyetinde hem çok para kazandı hem de saygınlığını artırdı. Deyru'l-Kamer'de büyük bir ev satın aldı, birçok mülk edindi. (Şeyho, 1991: 59)

Bu dönemde Lübnan hazinesinin belirli bir düzeni yoktu. Butrus, II. Beşîr'in isteğiyle bir nizamname hazırlayarak Lübnan bütçesini bir düzene koydu. (Şeyho, 1991: 59; Butrus, 1962: 10,16; Zeydân, 2005, 4: 223) Gelir ve giderler kaydedilmeye başlandı. Onun bu başarısı II. Beşîr tarafından kethüdâlık makamıyla ödüllendirildi. Artık II. Beşîr'in vekili olarak onun adına bütün yetkileri kullanabiliyordu. Ona duyduğu güvenden dolayı II. Beşîr onun kararlarını hiç sorgulamadı. (Şeyho, 1991: 59; Butrus, 1962: 10, 16) Ona danışmadan bir işe girişmedi.

Akka'daki görevini yerine getirdikten sonra tekrar Lübnan'a dönerek II. Beşîr'e hizmet etmeye devam etti. Lübnan'ın en büyük dini grubunun desteğini alan II. Beşîr, Osmanlı Devleti tarafından Lübnan emiri olarak tanınmıştı. Her yıl Osmanlı devleti tarafından kendisine emirlik beratı ve hilati (kaftanı) gönderiliyordu. Onun Osmanlı'nın desteğiyle bu kadar otoriter olması, İngilizlerin ve Fransızların bölgedeki çıkarlarıyla çelişiyordu. Osmanlı'nın kendisini emir olarak tanımasına ve desteğine rağmen II. Beşîr daima Fransa'nın veya Lübnan'da Osmanlı karşıtı cephenin en güçlü tarafının yanında yer aldı.

Butrus, Lübnan'da düzenin bozulması üzerine II. Beşîr'in 1820 yılında Mısır'a yaptığı seyahatinde ona eşlik etti. (Şeyho, 1991: 59; Butrus, 1962: 16) Mısır yöneticileriyle yapılan gizli görüşmelerde onun danışmanıydı. Dayısı Mîhâil el-Bahrî'nin hayatta olan ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa'ya yakın ve etkili konumlarda olan oğullarının yardımıyla görüşmelerin başarılı olmasında etkin rol oynadı. (Butrus, 1962: 17) Mısırlı âlim ve edebiyatçılarla görüş alışverişinde bulundu; münazara, münakaşa, atışmalara girişti. Esprili ve nüktedan üslubu edebiyatçılar tarafından beğenildi. Onun Mısır'da iken söylediği şiirler şairliğinin ikinci devresini oluşturmaktadır ve bu şiirler daha sonra bir Divan'da toplanmıştır. Mısırlı idarecilerle II. Beşîr adına görüşmeler yapan Butrus, tekrar Beşîr'in ikametinin bulunduğu Beytü'd-dîn (Betdîn)'e dönerek hizmete devam etti. Bu esnada 1824 yılında babası İbrahim vefat etti. (Butrus, 1962: 21)

Sultan II. Mahmut tarafından 26 yaşında Paşalık makamına getirilen ve Lübnan valisi olarak atanan Abdullah Paşa döneminde, vergileri toplamakla görevlendirilen II. Beşîr, yaklaşık altı bin çiftçinin 1819'da vergi ödemeyi reddetmesi üzerine Abdullah Paşa tarafından görevden alındı ve yerine iki emir atandı. II. Beşîr Mısır'a kaçtı. İki emirin de yeterli vergiyi toplayamaması üzerine II. Beşîr Butrus Kerâme'yi aracı/elçi olarak Abdullah Paşaya gönderdi. Butrus akıcı ve etkili konuşmasıyla Abdullah Paşa'yı ikna ederek onun yeniden Lübnan'a dönmesini sağladı. (Mishâqah, 1988: 08-110) Cübeyl'deki karargâhı isyancılar tarafından kuşatılan II. Beşîr ancak ezeli rakipleri olan Dürzilerin lideri Şeyh Canbolat'ın yardımıyla isyancıları püskürtmeyi başardı.

Abdullah Paşa'nın başarısızlığında büyük payı olan ve Bab-ı Ali tarafından cezalandırılmaktan korkan II. Beşîr tekrar Mısır'a kaçtı. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın onun Babialî tarafından affedilmesini sağlaması üzerine tekrar Lübnan'a dönerek isyancılarla, Dürzilerle, hatta kendi akrabalarıyla kanlı bir mücadeleye girişerek Lübnan'da otoriteyi sağladı. (Lutskiy, 2017: 67)

4.2. Butrus Kerâme ve İbrahim Paşa

1831 yılında Lübnan Mısır valisi İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi. Butrus Kerâme, İbrahim Paşa'nın sancak beyi ve idari işlerden sorumlu müdürü olan dayıoğlu Hanna Bey'in yardımlarıyla tercüman olarak İbrahim Paşa'nın hizmetine girdi. Lübnan ve Şam'da İbrahim Paşa tarafından kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirdi. Akka'nın fethedilmesi üzerine İbrahim Paşaya övgü dolu bir methiye yazdı. Matbu divanında yer almayan bu şiir İskender b. Ya'kûb Ağa Ebkâryus'un *el-Menâkıbu'l-İbrâhîmiyye ve'l-meâsiru'l-Hidîviyye* adlı eserinde yer almaktadır. (Ebkâryus, 1299: 91-94) 1835'te Suriye İbrahim Paşa güçlerinin kontrolüne geçti.

1840 yılında imzalanan Londra antlaşması hükümlerine göre İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşa'dan Suriye'den çekilmesini istedi; ancak onun reddetmesi üzerine İngiltere ve Osmanlı ordusu 1840 yılında Lübnan'ı kuşattı. 3 Eylül 1840 tarihinde Lübnan'ın idaresi yeniden Osmanlı Devleti'ne geçti ve Serasker unvanıyla bölgeye gönderilen İzzet Mehmet Paşa II. Beşîr'i azlederek yerine Mârûnîlerden Emir Kasım'ı getirdi. Bu tarihi gelişmelere karşın II. Beşîr'in biyografisini yazan kaynaklar ağız birliği etmişçesine Osmanlı'nın Lübnan'a atadığı valilerin II. Beşîr'e verdikleri sözleri tutmadığını, ona tuzak kurduklarını, II. Beşîr'i Mısır Hidivleriyle ittifak yapması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Malta'ya sürgüne gönderdiğini yazmaktadır. (Butrus, 1962: 8-9, 18; Sufeyr, 1950: 165)

İbrahim Paşa ile birlikte hareket eden II. Beşîr Fransızlara çok güveniyordu ve Osmanlı karşısında hem Mısır hem de Fransız donanmasının yardımını umuyordu. Mısır donanmasının geri çekilmesi ve Fransa'nın yardıma gelmemesi üzerine II. Beşîr 14 Ekim 1840'da Britanya'ya teslim oldu. Dilediği kişileri yanına alarak o dönemde zengin ve asilzadelerin sürgün yeri olan Malta'ya gidebileceğinin söylenmesi üzerine, oğulları Kâsım, Halil ve Emîn ile özel kalem müdürü Butrus Kerâme ve bazı adamlarıyla birlikte kendisi için hazırlanan bir gemiye bindirilerek Malta'ya sürgüne gönderildi. (Hitti, 1957: 434; Zeydân, 2012, 2: 318; a.m. 2005: 223; es-Seyyid, 2015: 543; Acar, 1989:12)

4.3. Butrus Kerâme İstanbul'da

II. Beşîr ve beraberindekiler Malta'da yaklaşık bir yıl kaldılar. Kimi kaynaklarda Pire'de ikamet ettikleri söylene de bu büyük bir yanıltır; çünkü Pire Yunanistan'da Atina'ya çok yakın bir liman kentidir. II. Beşîr'in İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmesi veya Pire'ye yerleştirilmeleri tarih ve biyografi yazarları tarafından gizlenerek, ısrarla Osmanlı tarafından İstanbul'a sürgüne gönderildiği vurgulanmakta, hatta Yunanistan'ın bir şehri olan Pire bazen Malta'da yerleştirildikleri bir şehir, bazen de İstanbul'da bir semt olarak gösterilmektedir. (Butrus, 1962: 18) Butrus bu dönemde de II. Beşîr'i yalnız bırakmadı.

II. Beşîr İngilizlere teslim olarak büyük bir hata ettiğini geç anladı. Lübnan Osmanlı idaresindeydi ve tekrar Lübnan emiri olabilmesi için Osmanlı Sultanı Abdülmecid'i ikna ederek bir ferman alması gerekiyordu. Yaklaşık bir yıl Malta'da iyi şartlarda rahat bir yaşam süren II. Beşîr, İstanbul'a taşınmak için Osmanlı Devletinden gerekli izni alması ve II. Beşîr için uygun ortamı hazırlaması için şairi Butrus Kerâme'yi önden İstanbul'a gönderdi. II. Beşîr'in sona erdirilen emirliğini yeniden kurmak ve haklarına tekrar kavuşmak arzusu vardı. Bu hedefine ulaşmak için, Bâbı Âlî ile ilişkileri iyi olan, Sultan Abdülmecid üzerinde etkili araçlar bulması gerekiyordu. 1841 yılı sonunda İstanbul'a gelen Butrus, vakit geçirmeden Galata'daki Ermeni Katolik kilisesinin başpiskoposu, aslen Ermeni olan, hem Osmanlı yönetimiyle hem de Hristiyanların hamisi Batılı devletlerle iyi ilişkileri olan Andon (Antuan) Bedros Vartabed Hassunyan (1809-1884)'a başvurdu.

Hassunyan daha sonra 1867 yılında Galata'da Katolik Ermeni Patriği olmuştur. Katolik Ermeni Patrikliğinin liderliği konusunda rakibi Beşiktaşlıyan karşısında Osmanlı Devleti Âli ve Fuat Paşalar aracılığıyla Hassunyan'ı destekliyordu. Tanzimat sonrası Rusya'nın baskısıyla Kilikya (Adana) Kozan'daki Ermeni Katolik Katagigosluğu Başpiskoposluğu 12 Cemaziyülevvel 1284 tarihli bir Berat-ı Hümayun ile İstanbul'a taşınarak Galata'daki Ermeni Katolik Patrikliğiyle birleştirilmiş, yöneticiliği de Hassunyan'a verilmiş ve Hassunyan bu iki görevi birden yürütmüştür. (Elöve, 1953a, 210; Hakkı, 1312: 312) Burada Hassunyan'ın yeğeni olan, Halepli bir Ermeni olup İstanbul'a gelerek 1855 yılında "Mir'âtü'l-ahvâl" adıyla ilk Arapça gazeteyi çıkaran Rızkullah Hassûn ile Butrus Kerâme'nin tanıştıklarını, aralarındaki yaş farkına rağmen iki samimi dost olarak birbirlerine şiirler yazdıklarını da hatırlatalım.

Butrus'tan gelen "Sandık İstanbul'da, anahtar Londra'da" şifreli mesajından sonra II. Beşîr maiyetindekilerle birlikte İstanbul'a taşındı. (Butrus, 1962:18; Abbûd, 2012: 59) Osmanlının Lübnan politikalarının tamamına karşı çıkan II. Beşîr Osmanlı tarafından cezalandırılacağı korkusuyla Osmanlıya teslim olmak yerine İngilizlere sığınmayı tercih etmiş, ancak Malta'daki sürgün hayatına dayanamamıştı. Butrus'la şifreli mesajlaşması onun İngilizlere bildirmeden ve izin almadan İstanbul'a geldiğini göstermektedir. Aslında II. Beşîr çok tecrübeli bir siyasetçiydi, Cebel-i Lübnan hâlâ Osmanlı Devleti'nin yönetimindeydi ve Malta'da sürgünde kaldığı sürece hayalini kurduğu Büyük Lübnan Emirliğini İngilizler aracılığıyla tekrar elde edemeyeceğini çok iyi biliyordu.

II. Beşîr ve Butrus Kerâme 1841 yılı sonlarında Malta'dan İstanbul'a geldi. (Sufeyr, 1950: 166; Deryân, 1918: 427) İstanbul'da kaldığı süre içerisinde dini vecibelerini Ermeni Katolik Kilisesinde yerine getirmesine izin verildi. Rızkullah Hassûn ve amcası Hassunyan'ın yönettiği İstanbul'daki Ermeni cemaati II. Beşîr, Butrus ve beraberindekilere her türlü maddi ve manevi yardımı yaptılar. Yaklaşık üç yıl İstanbul'da kalan II. Beşîr, Anadolu'ya sürgüne gönderildi. Önce Safranbolu'ya gönderildi. Burada bir buçuk yıl kaldıktan sonra 2 yıl Bursa'ya sürgün edildi. Sonra tekrar İstanbul'a dönen II. Beşîr 52 yıl süren yöneticilikten sonra 84 yaşında 29 Kanun-ı evvel 1850'da İstanbul'da öldü ve İstanbul Galata'daki Ermeni Katolik mezarlığına defnedildi. (Zeydân, 2012, 1: 86; 2: 317; eş-Şidyâk, 1954: 62; Butrus, 1962: 8-9) Buna karşılık mezar kitabesinde vefat tarihi olarak 20 Kanun-ı evvel 1850 tarihi yazılıdır. (Sufeyr, 1950:169)

II. Beşîr, Butrus Kerâme ve beraberindekilerin Anadolu'da sürgüne gönderilme sebepleri üzerinde de durmak gerekir. Muhtemelen Katolik Ermeni Patrikliğiyle yakın teması, Ermeniler aracılığıyla İstanbul Ermenileriyle ilgilenen Âli ve Fuat Paşalar üzerinden Sultan Abdülmecid'e ulaşma çabası Saray'ın tepkisini çektiği için, onları Ermenilerden uzak tutmak için İstanbul'dan uzaklaştırıldıklarını düşünüyoruz.

II. Beşîr'in cenazesi dana sonra Lübnan hükümetinin girişimiyle Lübnan'a nakledildi ve 2 Teşrin-i evvel 1948 tarihinde emirlik yaptığı dönemde devlet merkezi olarak benimsediği Betdîn'de toprağa verildi. (Sufeyr, 1950:178-179; Butrus, 1962: 9) II. Beşîr'le birlikte İstanbul'a gelen iki oğlunun ikisi de babalarından önce 1850 yılında öldüler. Önce ölünceye kadar İstanbul'dan ve Hıristiyanlıktan ayrılmayan Emir Halil 61 yaşında öldü. (Zeydân, 2012, 1: 87) Emir Emin İstanbul'da Müslüman olarak babasından ayrıldı ve 52 yaşında vefat etti. Müslüman olduktan sonra babası tarafından reddedildi ve II. Beşîr ölünceye kadar oğluyla bir daha görüşmedi. Emir Emin de yetenekli bir şairdi ve şiirleri Butrus Kerâme tarafından derlenmiştir. Bu şiirler *Şi'ru'l-Emîr Emîn Beşîr eş-Şihâbî* adıyla kitaplaştırılarak ve Butrus Kerâme'ye nispet edilerek 1999 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Beşîr'de yayımlanmıştır. Babasının sürgüne gönderildiği yerlerin hiç birisine

gitmedi. II. Beşîr'e de Müslüman olması telkin edilmişse de bu telkinlere karşı çıkmıştır. İngiltere ve Osmanlı tarafından sürgün edilmesine karşın etrafındaki adamlarına İngiltere ve Osmanlı aleyhine konuşmalarını yasaklamış, sürgün yıllarında karşılaştığı sıkıntılara rağmen sabrederek en ufak bir serzenişte bulunmamıştır. (Sufeyr, 1950:165-166)

Butrus Kerâme ise yaşadığı sürece II. Beşîr'den bir an olsun ayrılmadı. Sürgün yıllarında şiirleriyle ve diplomatik girişkenliğiyle II. Beşîr'i rahat ettirmek için elinden geleni yaptı. Yine de onun İstanbul ve Anadolu'da bulunduğu süre içinde II. Beşîr'i övmeyi bırakıp, Sultan Abdülmecid'i, Osmanlı Paşa, vezir ve şeyhülislamlarını övmesi Mârûn Abbûd gibi Arap entelektüellerinin tepkisini çekmiştir. (Abbûd, 2012: 59) Butrus, kurduğu dostluklar sayesinde Babı Ali'de Mabeyni Hümayunda ve Dışişleri Bakanlığında tercüman olarak çalışmaya devam etti. Henüz II. Beşîr hayatta iken Butrus'un Mabeyni Hümayunda mütercim olarak çalışmasına II. Beşîr'in içerlediği, bu durumu adamlarından birisinin eksilmesi olarak algıladığı anlaşılmaktadır. (Sufeyr, 1950: 167) Mihâil Butrus'a göre Kerâme'nin tercüman olarak çalışmaya başlaması II. Beşîr'in ölümünden sonradır. (Butrus, 1962: 18) Hariciye nezaretinde ve Babı Ali'de tercüman olarak çalıştığı süre içerisinde başarılı çeviriler yaparak birçok devlet ricalinin saygı ve dostluğunu kazandı. Mesai arkadaşı çevirmenlerden başlayarak paşalara, nazırlara, Osmanlı şeyhülislamlarına varıncaya kadar birçok kişiye tebrik ve methiye türünde uzun şiirler kaleme aldı. Bu şiirlerin bir kısmı matbu divanının son kısmında yer almaktadır. Butrus Kerâme, II. Beşîr'in ölümünden birkaç ay sonra 1851'de İstanbul'da öldü. (Butrus, 1962: 18; Zeydân, 2012, 2: 317)

Butrus Kerâme'nin 5 çocuğunun olduğu, bunlardan dördünün o hayatta iken öldüğü, sadece 1824'de Deyru'l-Kamer'de doğan en küçük oğlu İbrahim'in kendisinden sonra yaşamaya devam ettiği bilinmektedir. Arapça, Türkçe ve Yunancayı çok biyen İbrahim de tıpkı babası gibi Hariciye nezaretinde tercüman olarak çalışmıştır. 1861 yılında tercüman olarak Fuad Paşa ile Suriye'ye gelmiş, bir süre Midilli adasına sürgüne gönderilmiş, burada bir Yunan hanımla evlendikten sonra tekrar İstanbul'a dönmüş, Maarif meclisine üye olarak atanmış, kendisinden Arapça-Türkçe bir sözlük hazırlaması istenince bu isteği yerine getirmiştir. (Butrus, 1962: 21-22) Butrus Kerâme'nin Galatasaray Sultanisinde öğrenim gören torunu Butrus da tıpkı babası ve dedesi gibi dil öğrenmede oldukça yetenekliydi. Türkçe, Arapça, Fransızca, Yunanca, İngilizce ve İtalyancayı iyi derecede öğrenen Butrus 1885 yılında İstanbul'dan Beyrut'a dönmüş ve Zahle Kaymakamlığına atanmış ve 1888'de orada ölmüştür. (Butrus, 1962: 22)

4.4. Eserleri

Butrus'un şiirlerinin büyük bir kısmı yazma halindedir. Özellikle İstanbul'da iken söylediği şiirlerin birçoğu matbu divanında yer almamaktadır. Ölümünün ardından torununa intikal eden bu divanlar Türkiye'den kaçırılmıştır. Bu gün Türkiye kütüphanelerinde Butrus'a ait hiçbir eser bulunmamaktadır. Modern Lübnan edebiyatının şiir önderleri arasında yer alan Butrus Kerâme'nin hayatı ve şiirleri hakkında yapılan çalışmalar genel biyografi ve edebiyat tarihi kitaplarındaki kısa maddelerden öteye geçmez. Bu makale ve maddelerde de ona karşı tepkisel yaklaşıldığı, sadece II. Beşîr'in övgüsü ve tasvir konusundaki şiirlerinden örnekler verildiği dikkati çeker. Sadece Lübnan'da iken söylediği şiirleri toplayan divanı basılmış, Suriye, Mısır ve İstanbul'da söylediği şiirleri toplayan divanları henüz yayımlanmamıştır. İstanbul'da iken söylediği şiirlerin bir kısmı Lübnan dönemine ait olduğu düşünülerek *Sec'ul'l-hamâme* adlı Divanının sonunda yer almaktadır.

Butrus Kerâme'nin dört divanının olduğu nakledilmektedir. (ez-Ziriklî, 1992, 2: 58; Kehhâle, ty., 3: 38; Bağdâdî, 1951, 1: 232; Şeyho, 1991, 1: 54; Zeydân, 2005, 4:233; Serkîs, 1928: 1550) Bunlardan ilki Suriye'de iken söylediği şiirlerden oluşan divanıdır ve kayıptır. Butrus Kerâme'nin biyografisini yazan Mihail Butrus onun Suriye'de iken söylediği şiirleri toplamak, en azından divanının yazmasına ulaşmak için çok çabalamış ancak her hangi bir sonuca ulaşmamıştır. Ona göre bunun nedeni Butrus'un şiirlerini toplamaya özen göstermemesidir. (Butrus, 1962: 14)

Butrus'un *Sec'u'l-hamâme ev Divanu Butrus Kerâme* adını taşıyan divanı hayatının ikinci devresini oluşturan Lübnan'da söylediği şiirleri içermektedir. Bu divan 1898 yılında Beyrut'ta el-Matbaatü'l-edebiyeye'de Selim Nâsîf Bey tarafından neşredilmiştir. Yaklaşık yedi bin beyitten oluşan hacimli bir divandır. Lübnan şiirleri olarak bilirse de divanın son çeyreği onun İstanbul'a ulaştıktan sonra söylediği şiirlerden oluşmaktadır. Divanında yer alan şiirlerin seçimi bizzat şair tarafından yapılmadığından (gayr-i müretteb divan) Bu durumu divanı derleyen Selîm Nâsîf'in bir kusuru olarak görmek mümkündür.

Üçüncüsü 1820 yılında II. Beşîr'le birlikte Mısır'a yaptığı seyahatte söylediği şiirlerden oluşan bir divandır. *el-Kıta'u'd-dürriyye fi manzûmâtî'd-diyâri'l-Mısriyye* adını taşıyan ve halen yazma halinde olan bu divan en son Zahle kaymakamlığı yapan ve şairin torunu olan Butrus'da görülmüştür. (Butrus, 1962, 17)

Dördüncüsü ise İstanbul'da iken yazdığı Arapça şiirlerden oluşan *Sülâfetü'l-'ukûl fi manzûmâtî İslâmûl* adını taşımaktadır. Yazma halindeki bu nüshanın Lübnanlı koleksiyoncu İsa İskender Ma'lûf'un kütüphanesinde olduğu kaynaklarda nakledilmektedir. Bu gün bu nüsha Amerika'da Princeton Üniversitesi Kütüphanesinde Nadir eserler bölümü 187B numarada bulunmaktadır.

Butrus Kerâme'nin iki küçük şiir mecmuası daha bulunmaktadır: Birincisi Endülüs müveşşahları tarzındaki şiirlerini toplayan *ed-Derâri's-seb'* adı eseridir ki matbudur. 1864 yılında Beyrut'ta 35 sayfa halinde basılmıştır. (Dyck, 1896: 478) İkincisi *Dürretü'l-karîz ve şifâu'l-merîz* adını taşımaktadır. Butrus bu divanda topladığı şiirlerle materyalist felsefeyi reddetmiş, materyalist ve ateist şairlere karşı savaş açmış, onlarla tartışmalara girerek bu vesile ile uzun şiirler söylemiştir. (Butrus, 1962: 87-91) Edward Van Dyck, Butrus Kerâme'nin Arap dili ile ilgili yazma halinde iki eserinin daha varlığını söylemektedir; ancak bu bilgiye başka bir kaynakta rastlayamadık. (Dyck, 1896: 478)

4.5. Şairliği ve şiirlerindeki temalar

Butrus Kerâme, 19. asrın ilk yarısında Arap edebiyatının ilerlemesinde rol oynayan önde gelen şairlerdendir. Şiirlerinde Arap dilinin gramer kurallarına uymuş, müveşşahları hariç Arap aruzunun bütün vezinlerini şiirlerinde kullanmıştır. Çağdaşı şairlerin şiirleriyle kıyaslandığında şiiri doğal (matbu), tekellüften uzak ve kurallıdır. (Şeyho, 1991, 1: 60; Butrus, 1962: 10, 2) Şiirlerinde Arap şiirinin altın çağı olarak nitelenen cahiliyye şiirindeki kelime ve tamlamaları kullanmaya özen gösterirdi. Başta Luis Şeyho olmak üzere Nâsîf el-Yâzicî, Ahmed Fâris eş-Şidyâk, Abdülhamid el-Bağdâdî, Abdülcelîl el-Basrî ve Nikola et-Türk gibi edebiyatçılar ondan ve şiirinden sitayişle bahsetmişlerdir.

Butrus Kerâme birçok şairin şiirlerini ezbere bilen yetenekli bir şairdi. Belagat, şiir ve inşaa ilimlerinde uzmanlaşmış fasih dilli bir şairdi. Şiirlerinde klasik Arap edebiyatının nazım biçimi olan beyit sistemini ve Aruz vezninin bahirlerini ustalıkla kullanmıştır. Şiir konuları medih/övgü, tasvir, mersiye/ağıt, gazel ve tehnie/kutlama, tebrik konuları arasında değişkenlik göstermektedir.

Butrus şiiirlerinde söz ve anlam sanatlarına önem verir, dil oyunlarına sıklıkla başvurur, bazen bir lafzı aynı şiirde farklı anlamlarda kullanmak suretiyle kendini ispat etmeye çalışırdı. Uzun kasidelerin yanı sıra bir iki beyitten oluşan şiirleri de bulunmaktadır.

Kimi zaman bir şairin şiirinin ilk beytini alarak tahmis ve taştır türünde şiirler yazmıştır. Ebcetle tarih düşme konusunda yetenekli olan şair, şahit olduğu pek çok tarihi olaya şiirleriyle tarih düşmüştür. II. Beşîr'in Ermeni Katolik mezarlığındaki mezar kitabesine düşülen tarih de ona aittir. (Sufeyr, 1950: 168-169) Sarayda meydana gelen her olayı, katıldığı savaşları, av maceralarını hata II. Beşîr'in basit bir öksürüğü veya kaybolduktan sonra geri dönen bir şahin hakkında bile şiir söylemiştir. Mârun Abbûd onun bu tutumunu ticari bir taksinin taksimetresine benzetir. (Abbûd, 2012: 55) Boş zamanlarında II. Beşîr şairlerini toplar, ortaya bir konu atar ve o konuda şairlerinin doğaçlama şiirler söylemelerini isterdi. II. Beşîr'in emriyle nargileyi bırakarak pipo kullanmaya başlaması üzerine, nargile ile pipo arasındaki tartışmayı konu edinen, türünün tek örneği diyebileceğimiz, manzum makâm türünde uzun bir şiir yazmak da ona nasip olmuştur. (Kerâme, 1898: 139-141)

Medih şiirlerinin büyük bir kısmı Emir II. Beşîr, oğulları ve Beşîr'in emirliği dönemindeki icraatlarının tanıtımı, övgüsü ve teşhiri içindir. Mersiyeleri de aynı şekilde Emir Beşîr ve oğullarının ardından söylenmiş şiirlerdir. Aslen Suriyeli olmasına ve hayatının büyük bir kısmını Lübnan ve Malta, İstanbul, Safranbolu ve Bursa'da sürgünde geçirmesine karşın şiirlerinde vatan özlemi ve gurbet acısı temalarına hiç rastlanmaz. Bunun sebebi belki de sürekli maiyetinde bulunduğu Emir Beşîr'i teselli etme görevini üstlenmesi, onu üzecek şiir temalarından kaçınma arzusu olduğunu söyleyebiliriz. Daima iyimser olan ve geleceğe ümitle bakan Butrus düğün, kutlama, şölen vb. her türlü vesile ile gördüğü ve hoşuna giden her şey hakkında doğaçlama şiir söylemiştir. (Butrus, 1962: 11) Yapılan bir kilise, ibadete açılan bir cami, Beşîr'in yaptırdığı bir su kanalı, içme suyu hattı, güzel bir bahçe veya yakalandığı bir hastalık şiirlerine konu olmuştur. Lübnan'ın en çalkantılı dönemlerinde yaşamasına ve Emir II. Beşîr'in en yakınında olmasına karşın şahit olduğu üzüntüleri, yaşadığı trajedileri şiirine yansıtmamıştır.

Butrus Kerâme'nin kimi şiirleri birer atasözü ve aforizma tarzındadır. Ömrünün ilerleyen yıllarında söylediği şiirleri, engin tecrübesinden süzülen birer öğüt ve özlü söz gibidir. Bu bakımdan o cahiliye döneminin Züheyr b. Ebî Sülmâ'sına, Abbasiler döneminin İbn Nübâte el-Mısırî'sine benzer. Bir farkla ki onun aforizma ve emsalleri şiirler arasına serpiştirilmemiştir. Zamanı şikâyet ettiği uzun kasidesinde olduğu gibi her bir beyti bir aforizmadır; şiirinde atasözü üslubu hâkimdir. (Butrus, 1962: 81-86)

Butrus'un en uzun şiirleri her yıl İstanbul'dan II. Beşîr'e gönderilen emirlik berati ve hilatin (kaftanın) ulaşması esnasında söylediği şiirlerdir. Kaftanın tasviri, teslim aldığı II. Beşîr'in yüz hatları, bu vesile ile II. Beşîr'in övgüsü uzun uzun şiirlere yansır. Övgü şiirlerinde seci ve cinas gibi bedii sanatlara sıklıkla başvurur. Hayatının devlet merkezi olan Beytü'd-din'de geçen bu aşamasında Butrus'un şiirlerinde Osmanlı'nın ve Osmanlı devlet ricalinin hiç adı geçmez. Muhtemelen II. Beşîr'in Osmanlı devletine karşı olan tutumunu bildiğinden Osmanlı'nın övgüsüne dair bir ifadeye şiirlerinde yer vermemeye özen göstermiştir. Kaftan dışında diğer bazı münasebetlerde II. Beşîr, şairinden o olayla ilgili bir şiir söyleyerek bu olayı ölümsüzleştirmesini isterdi. Emir hediye ettiği bir demet çiçek, bir servi fidanı, havuz, bahçe ya da avda kullanılan bir keklik şiirlerde kendisine yer bulmuştur. (Abbûd, 2012: 56)

Edebi tasvir Butrus Kerâme'nin en başarılı olduğu alanlardan birisidir. Bu alandaki en başarılı eseri yüzdeki et benini tasvir ettiği *el-Kasîdetü'l-hâliyye* adlı 32 beyitlik şiiridir. (Kerâme, 1898, 351-355; 357-358; Zeydân, 2012, 2:319-3209 Bu şiirinde her bir beyit الحال / ben kelimesiyle sona ermektedir ve her beyitte kelime farklı bir anlamda kullanılmıştır.

Butrus Kerâme'nin matbu divanında taştir ve tahmislerin yanı sıra çok sayıda gazeline rastlanır. Duygusal ve hassas bir kişiliğe sahip olması, güzelliklerin büyüme kapılarak kendinden geçmesi gazellerinin çokluğunun temel sebebidir. (Butrus, 1962: 12) Övgü şiirlerinin çok olmasının nedeni ise II. Beşir'in saray şairi olmasıdır. II. Beşir'in bulunduğu her ortam, yaptığı her iş ona göre övülmeyi hak eden bir konudur. Bu bakımdan o, Abbasiler döneminin doğa tasvirleriyle meşhur olan şairi el-Buhturî (öl. 285/)'ye benzetilmektedir. el-Buhturi Halife Mütevekkil'in nedimiydi; Butrus ise II. Beşir'in nedimiydi. Övgü şiirlerine cahiliye şiir geleneği üzere gazel ile başladılar. Diğer taraftan şiirlerinde baskın konunun vasıf/tasvir olması bakımından da onu benzer. (Butrus, 1962: 13)

Butrus Kerâme dindar bir kişiliğe sahipti. Bu durum doğal olarak şiirlerine de yansımıştır. Özellikle onun materyalistlere reddiye olarak kaleme aldığı *Dürretü'l-karîz* adlı uzun kasidesi, matbu divanındaki münacatları onun sabır ve teslimiyetinin birer delilidir. Koyu bir Katolik olmasına karşın İslam ve Yahudiliğe ait sembol ve ritüellere son derece saygılıdır.

Butrus Kerâme İstanbul'a geldiğinde şehrin güzelliği karşısında şaşkınlığını gizleyemediği ve şu iki beyti söylediği nakledilir: (Şeyho,1991: 63; Butrus, 1962: 20) [Kâmil]

مَدُّ جُثِّ إِسْلَامِيُولِ بَثْمُتْ مَحَاسِنَا دَعَتِ الْمَحَاسِنُ كُلُّهُنَّ إِلَى الْوَرَا
فَمَلُوكَهَا شَرَفَ الْمَلُوكِ وَرَبِعَهَا خَيْرَ الرَّبُوعِ وَأَهْلَهَا نِعْمَ الْوَرَى

İstanbul'a geldikten sonra öyle güzellikler gördüm ki bu güzellikler bütün güzellikleri geriye itti. Hükümdarları kralların en şerefli, yeşilliği yeşilliklerin en üstünüdür. Halkı ise ne güzel bir halktır!

Butrus Hariciye nezaretinde ve mabeyni hümayunda tercüman olarak çalışırken geçim sıkıntısı çekmesi üzerine Sultan Abdülmecid'e bir dilekçe yazarak maaşının artırılmasını talep eder. (Butrus, 1962: 20) [Basît]

أَجْلِبُ الْعَرَبِيَّ تَرْكِيَةً وَكَذَا أَوْشَحَ الْلَفْظَ تَرْكِيَا بِتَعْرِيْبِ
أَرْجُو زِيَادَةَ إِحْسَانِ تَرْتَبِ لِي فَإِنَّهُ جَاءَ نَزْرًا بِالتَّرَاتِيْبِ

Türkçeye Arap elbisesi giydirim, aynı şekilde Türkiye sözcüğünü Arapçalaştırarak süslüyorum. Bana tahsis edilen başışın artırılmasını umuyorum; çünkü harcamalar karşısında az geldi.

Bu isteğinin kabul edilerek maaşının artırılması üzerine Sultan Abdülmecid'e uzun bir methiye yazar. Bu şiirde Malta'dan İstanbul'a geliş sebebini ve Abdülmecid'e teşekkürlerini şu dizelerde dile getirir: (Butrus, 1962: 18) [Basît]

قَدْ أَدَبَ الدَّهْرَ عَدْلًا أَيَّ تَأْدِيْبِ أَنْيْتَهَا مَسْتَجِيرًا فِي حَمِيْ مَلِكِ
صَيْدَ الْأَعَاْجِمِ بِلِ صَيْدِ الْأَعَارِيْبِ عَبْدَ الْمَجِيْدِ الَّذِي قَدْ فَاقَ سُوْدِدَهُ

Adaletiyle zamanı en güzel şekilde terbiye eden bir hükümdarın koruması altında komşuluğunu umarak geldim İstanbul'a.

Abdülmecid ki onun şanı bütün yabancıların, dahası bütün Arapların avından daha üstündür.

Arap edebiyatı kaynaklarının hiç birisinde bulunmayan, onun *Sülâfetü'l-'ukûl fi manzûmâti İslâmbul* adlı divanında yer aldığını düşündüğümüz, bazı bölümlerini Mîhâil Butrus'un aktardığı bu kaside cahiliye dönemi klasik Arap kasidesi tarzında tek şiir içinde farklı bölümlerden oluşan bir kasidedir.

Klasik cahiliye şiirinde sevgiliden ayrılmanın verdiği üzüntünün dile getirildiği, sevgilinin anılarının yad edildiği nesib/ teşbib/gazel bölümü yerine Butrus Kerâme şiirine başına gelen felaketleri anlattığı, zamanı şikâyet ettiği bir bölümle başlar. Şair şöyle der: (Butrus, 1962: 19) [Basît]

أتى على كبدي الحري وتعذبي	حوادث الدهر ترميني وتفري بي
وعاندني الليالي مذ رأث أربي	فإنما هي تجري بي لتجريبي
جرت بما ملكت كفاي من نشب	وعوضت عن عذيب العيش تعذبي
وطوحت بي عن الأوطان واختلست	بعد الشبية مني كل محبوب
لم يبق لي ما به أقوى على جلدي	ولوعتي غير آدائي وتهذبي

Başıma gelen ve çiğirimi yakan zamanın musibetleri bana acı veriyor, beni fırlatıp atıyor, beni ince ince doğruyor.

Muhtaçlığımı gördükten sonra geceler benimle inatlaştı. Beni sınamak için koşturuyor.

Elindeki mal mülle beni koşturuyor. Yeter, tatlı bir hayatı azabımla değiştirdim.

Beni yurtlarımdan uzaklaştırdı. Gençlikten sonra bütün sevdiğilerimi benden gizlice aldı.

Edebiyatım ve ahlakım dışında felaketime ve ıstırabıma kendisiyle güç yetirebileceğim bir şey bırakmadı bende.

Daha sonra şair İstanbul ve Osmanlı Devleti'nin övgüsüne geçerek şöyle der: (Butrus, 1962: 19-20) [Basît]

دار السعادة بل مأوى السيادة بل	يسار كل أخي عسر ومنكوب
ذات الخليجين من مجد ومن كرم	كل يفيض بحسن غير محبوب
علياء أمته ترعى بروصتها	بنية الشاة في أمن من الذيب

Mutluluk yurdudur, bununda ötesinde liderlerin sığınadır. Dahası zorda kalan her kardeşimin ve felaketzedenin kendisine geldiği şehirdir.

Biri şeref diğeri cömertlik iki halici vardır. Herkes utandırmadan bol bol iyilik yapar.

Yücedir milleti. Bahçesinde otlar koyunun yavrusu kurt karşısında güven içinde.

4.6. Matbu Divan'ında yer alan, Osmanlı devlet adamları hakkındaki şiirleri

Butrus Kerâme'nin matbu divanı *Sec'u'l-hamâme'* de yer alan ve Osmanlı Devlet ricaliyle ilgili olan şiirler şunlardır:

Şam, Sayda ve Trablus valisi Süleyman Paşa'nın hazinedarı İsraili Haham Haim Efendiye methiye (s. 59-62)

Trablus Kaymakamı Mustafa Ağa el-Berber'in 1230 h. tarihli yaptırdığı eve ebcele tarih düştüğü şiir.

1231 yılında Emir Beşîr'e İstanbul'dan gönderilen hilatin gelişi sebebiyle söylediği şiir (s. 193)

1233 yılında Emir Beşîr'e İstanbul'dan gönderilen hilatin gelişi sebebiyle söylediği şiir (s. 222)

Emir Beşîr'e İstanbul'dan gönderilen hilatin gelişi sebebiyle söylediği şiir (s. 234)

Şair Muhammed en-Nâsîf'in Abdullah Paşa'yı övmek için yazdığı kasideye takriz (s. 252).

1235 yılında Emir Beşîr'e İstanbul'dan gönderilen hilatin gelişi sebebiyle söylediği şiir (s. 259)

1259 yılı sonunda Bahreyn'e vali tayin edilen Halil Paşa'yı tebrik etmek ve övmek için yazdığı şiir, 33 beyit. (s. 306)

Bağdat Valisi Davut Paşa'yı övmek için yazdığı şiir. (s. 308)

Arif İsmet Bey'i övmek için yazdığı şiir (s. 309)

Tahsin Bey'i övmek için yazdığı şiir (s. 311)

1252 yılında Meclis-i Umur-ı Nâfia azalığına ve sonra tüccar locası başkanlığına seçilen Koca Yusuf Çelebi Haccâr'ı tebrik etmek ve övmek için söylediği şiir (s. 318)

Koca Yusuf Çelebi Haccâr'ın 1839'da vefat eden karısının ardından yazdığı mersiye. (s. 319)

Babiali'de Harem tercümanı Zileli Es'ad Efendi'yi övmek için yazdığı şiir (s. 319)

Rumeli Kazaskeri Esad Efendi'nin şiirine tahmisi (s. 330)

1259 yılında vefat eden eski Harem tercümanı Derviş Sadık Efendi'ye methiye (s. 331)

Rumeli Kazaskeri Es'ad Efendi'ye methiye, 43 beyit(s. 332)

Kademî-zâde Mustafa Efendinin Kudüs kadılığına atanması üzerine ebcetle tarih düştüğü şiir. (s. 338)

Reşit Paşa'ya övgüsü (s. 344)

Üsküdar'da ikamet eden Arif Hikmet Efendi'yi ziyarete gidememesi nedimeyle yazdığı özür şiiri (s. 371)

İstanbul'da Eşraf Nakibi Es'ad Efendi'nin şiirine taştir (s. 374)

Türkçeden Arapçaya çevirdiği bazı beyitler (s. 374)

Bağdat Valisi Davut Paşa'yı övmek için yazdığı şiir. (s. 375)

Kamil Paşa'nın 1261 yılında Beylerbeyi (Emir-i imareti'l-ümera) makamına getirilmesi üzerine ebcetle tarih düştüğü şiir. (s. 377)

Mustafa Reşit Paşa'nın 1262 yılında Hariciye nezareti reisliğine atanması nedeniyle yazdığı methiye (s. 377-379)

Davut Paşa'nın 1262 yılında Medine Harem şeyhliğine atanması nedeniyle yazdığı şiir (s. 379)

Babı Ali kâtiplerinden bazılarını övmek için yazdığı şiir (s. 379)

Kemal Efendi'yi övdüğü şiir (s. 380-381)

Ticaret mahkemesi divan başkanlığına atanan Sârim Paşa'ya methiyesi (s. 381)

Ahmed Arif Hikmet Efendi'nin 1262 yılında Şeyhülislamlık makamına atanması sebebiyle yazdığı tebrik ve övgü şiirleri (s. 382-385)

İstanbul'da ilk Arapça gazeteyi çıkaran Ermeni Rızkullah Hassûn'a yazdığı şiir (s. 386-387)

Tepedelenli-zâde Selim Paşa'nın vezirliğe getirilmesi üzerine yazdığı şiir (s. 388)

Dışişleri Bakanı iken Vezirliğe yükseltilen Ali Paşa'ya methiye (s. 388)

Tahsin Bey'in Eşraf sorumluluğuna getirilmesi sebebiyle yazdığı şiir (s. 388)

Ebu Bekir el-Kabâkîbî Ağa'nın 1863'te Dergâh-ı Âlî Baş Kapıcılığına getirilmesi sebebiyle yazdığı tebrik şiiri (s. 389)

1848'de Abdullah Dellâl'e mersiyesi (s. 389)

Rif'at Paşa'nın Adalet Bakanlığından alınarak Maliye Bakanlığı'na getirilmesi üzerine söylediği iki beyit (s. 390)

Sârim Paşa'nın 1864'de Adalet Bakanlığı'na getirilmesi üzerine söylediği şiir. (s. 390)

Sârim Paşa'nın 1264'de Sadrazamlık makamına getirilmesi üzerine söylediği şiir. (s. 390)

Rif'at Paşa'nın 1264'de Hariciye Nezaretine getirilmesi üzerine söylediği şiir (s. 391)

Halil Kâmil Paşa'nın 1264'de Şam Valiliğine atanması üzerine söylediği şiir (s. 391)

Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi'ye övgüsü (s. 391)

Âlî Paşa'nın 1264'te Ahkam-ı Adliye (Adalet Bakanlığına) getirilmesi üzerine söylediği şiir (s. 391)

Reşit Paşa'nın 1264'te yeniden Sadrazamlığa getirilmesi üzerine söylediği şiir (s. 392)

Fuad Efendi'nin 1266'da Sadrazamlık baş müsteşarlığına getirilmesi üzerine söylediği şiir (s. 392)

Rif'at Paşa'nın 1266'da Adalet Bakanlığı'na getirilmesi üzerine söylediği şiir (s. 392)

Halil Paşa'nın Aydın'a vali olarak atanması üzerine söylediği şiir (s. 393-394)

Emir Selîm eş-Şihâbî'nin 1266 yılında Beşîr eş-Şihâbî'nin kızı Su'dâ ile evlenmesi üzerine söylediği şiir (s. 395)

Mehmet Paşa'nın 1268'de Genelkurmay başkanı olması üzerine söylediği şiir (s. 396)

Divan-ı Sultani tercümanı ve Beyrut Eyalet reisi Emin Efendi'nin Beyrut'ta bir okul yaptırması üzerine söylediği şiir (s. 396)

Şerif Abdülmuttalib'in 1267'de Mekke Emirliği'ne atanması üzerine yazdığı tebrik şiiri (s. 397)

Yusuf el-Haccâr'ın 1851'de vefatı üzerine ebcelele tarih düştüğü şiir (s. 397)

Emir II. Beşîr eş-Şihâbî'nin İstanbul'da ölümü üzerine yazdığı mersiye, 45 beyit, (s. 397-400)

Sonuç

1788-1840 yılları arasında Osmanlı idaresindeki Lübnan'ın Emiri olan II. Beşîr'in saray şairi olarak sarayına davet ettiği 4 şair bulunmaktadır. Bunlardan Nikola et-Türk Lübnan Deyru'l-Kamer doğumlu olup Ermeni'dir. Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında hem çevirmen olarak

çalışmış, hem de Mısır'ın işgal tarihini kaleme almıştır. İkincisi Emin el-Cündî olup Humus'lu Sünni bir aileye mensuptur. Lübnan'da Müslümanlar tarafından sevildiği ve Osmanlı'nın Arap ülkelerindeki varlığına çok sert tepki gösterdiği için II. Beşir'in sarayında kendisine yer bulabilmiştir. Üçüncü şair Nâsîf el-Yâzîcî olup, aslen Dürzi olmasına karşın Katolik Hıristiyanlığı benimsemiş ve Lübnan'daki misyonerlik faaliyetlerine önderlik etmiştir. Şairlerin dördüncüsü olan Butrus Kerâme ise Melkit Rumu olup gençliğinden ölümüne kadar II. Beşir'e neredeyse her alanda hizmet etmiştir. Gösterdiği başarı üzerine kâhyalık, ulaklık, ajanlık, kâtibu's-sır (Özel kalem müdürlüğü) gibi görevlerde bulunmuştur. II. Beşir'i ve icraatlarını hem överek şiiriyle ölümsüzleştirmek hem de ebcele tarihlerini düşmek görevini üstlenmiştir. Tasvirdeki başarısıyla dönemin Buhturî'si olarak ünlenmiştir. İpuçlarından hareketle Ermeni asıllı olduğunu düşündüğümüz Kerâme, gerek Lübnan'da II. Beşir'in en yakında bulunan Hagop Holasyan ve Nikola et-Türk gibi Ermenilerle, gerekse Malta sürgününden kurtularak İstanbul'a gelmelerinde baş aktör olan iki Ermeni; Rızkullah Hassûn ve Galata Ermeni Katolik Patriği Andon Bedros Hassunyan ile ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuzda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Lübnan, Suriye, Irak ve Mısır'daki Ermeni varlığı sanılanın aksine çok daha eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Üstelik bunların yazdıkları Arapça eserlerle ve şiirleriyle 19. yüzyılın ilk yarısında "el-Muallim", "Şemsü's-şu'arâ", "19. asrın Buhturî'si", "eş-Şeyh" gibi övgü dolu nitelermelerle şöret bulmaları Ermeni ve Rum asıllı şairlerin Arap coğrafyasında hüsnü kabul gördüklerinin ve Araplara adapte olduklarının bir kanıtıdır. Kimi zaman Süryani, kimi zaman Melkit Rum, kimi zaman Arap görünümünde yönetime en yakın stratejik görevlerde bulunmuşlar, başta II. Beşir olmak üzere Lübnan yöneticilerinin bağımsızlık isteklerini ve Osmanlı düşmanlığını körükleyerek isyanları teşvik etmişlerdir.

Şairler, dil ve edebiyatın kimi zaman keskin bir kılıçtan daha etkili olduğunu ispat edercesine, Orta doğuda Osmanlı karşıtı cephenin baş aktörleri olan Britanya, Fransa ve Rusya güdümündeki Hıristiyan Arap blokunu harekete geçirme ve yönlendirmede etkili bir güç olmuşlardır. Ermeni ve Rum asıllı şairlerin birçoğu Lübnanlı Luis Şeyho, Corcî Zeydân gibi Hıristiyan tarihçi ve biyografi yazarları tarafından asıl kimlikleri gizlenerek birer Arap olarak tanıtılmışlardır. Etnik kökeni ne olursa olsun, şiirleri hangi amaçla söylenirse söylensin Butrus Kerâme, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, edebi tasvirlerinin canlılığıyla, tamamen fasih Arapça kullanarak söylediği şiirleriyle klasik ve modern Arap şiirinin en önde gelen temsilcilerinden biri kabul edilmektedir. Gerek İstanbul'un doğal güzellikleri, gerek Sultan Abdülmecid ve Osmanlı Devlet ricalini hem methetmek, hem de acındırarak eski parlak günlerine geri dönmek için söylediği şiirlerle şöret bulmuş, Osmanlıyı övdüğü zannedilerek Arap edebiyatçılarından hak ettiği ilgiyi görememiş, Osmanlılar tarafından de kendisine hep kuşkuyla bakılmıştır.

Lübnan'ın bağımsızlığı düşüncesini bir an olsun zihninden atamayan, bunun için her fırsatı değerlendiren, kimi zaman Osmanlıya isyan eden, kimi zaman Osmanlı'nın karşısında yer alan en güçlüünün yanında saf tutan II. Beşir eş-Şihâbî'nin 19. Yüzyılın en büyük şairleri kabul edilen 4 şairi eş zamanlı olarak sarayına davet etmesi manidardır. Sebebi ister yaptığı hizmetlerin reklamını yaptırarak ölümsüzleştirmek olsun, ister şairleri aracılığıyla rakiplerini susturmak olsun, ister şairler aracılığıyla şairlerin temsil ettiği gruplara yakınlaşma çabası olsun, ister bağımsız bir Lübnan için Cebel-i Lübnan'da yaşayan etnik ve dini grupların desteğini almak için olsun, son derece sinsice ve başarıyla kurgulanmış bir plandan öteye geçememiştir. Onun yönetimi döneminde demografik yapıyı değiştirmek için Avrupa ülkelerinden Lübnan'a yönelik Katolik göçleri, açılan okullar, kurulan matbaalar, misyonerlik çalışmaları ve Arap milliyetçisi gençler yetiştirme girişimleri sonuçlarını 19. Asrın son çeyreğinde vermiştir.

KAYNAKÇA

- Abbûd, M. (2012). *Ruvvâdu'n-nehdati'l-hadîse*. Mektebetu Hindâvî.
- Acar, İ. C. (1989). *Lübnan bunalımı ve Filistin sorunu*. Türk Tarih Kurumu Yay.
- Lütfi Efendi, A. (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. c. VIII, Türk Tarih Kurumu.
- Bağdâdî, İ. P. (1951). *Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), MSM. 45 / 1165, (21 Ekim 1845 tarihli belge)
- Bilge, M. L. (2003). *Lübnan, Tarih. TDV İslam Ansiklopedisi*.
<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/27/C27023529.pdf>
- Butrus, M. (1962). *el-Mu'allim Butrus Kerâme*, Humus.
- Cemal Paşa. (1993). *Osmanlı İmparatorluğunda Ayrılıkçı Arap Örgütleri Aliye Divân-ı Harb-i Örfisi*. A H. Aydın (Yay. Haz.) Arba.
- el-Cubûrî, K. S. (2003). *Mu'cemu's-şu'arâ' mine'l-'asri'l-câhilî hattâ sene 2002*. Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- el-Cündî, E. (1954). *A'lâmu'l-edeb ve'l-fenn*. Matbaatü Mecelleti Savti Sûriyâ.
- Dâğır, Y. E. (2000). *Mesâdiru'd-dirâseti'l-edebîyye*. Mektebetü Lübnân.
- Dendeşî, H. N. (1985). *es-Sevratü's-Suriyyetü'l-umm: ed-Denâdişe*. Dâru'l-İnşâ'.
<http://www.alatassi.net/view.php?action=article&id=85>
- Deryân, Y. (1918). *Târîhu'l-Mutrân Deryân fî isbâti istiklâli Cebeli Lübnân*, Matbaatu Cerîdeti'l-Hüdâ el-yevmiyye.
- Dyck, E. V. (1896). *Kitâbu iktifâ'i'l-kanû' bimâ hüve matbu'*.Matbaatü'l-Hilâl.
- Ebkâryus, İ. b. Y. A. (1299). *el-Menâkıbu'l-İbrâhîmiyye ve'l-meâsiru'l-Hidâviyye*. Matbaatu Humus.
- ed-Dehhân, S. (1961). *Kudemâ' ve mu'âsirûn*. Dâru'l-Me'ârif.
- Elöve, M. E. (1953a). *Türkiye'de Din İmtiyazları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.X. 184-280*.
- Elöve, M. E. (1953b). *Türkiye'de Din İmtiyazları: 1. Kısım-Vicdan, Din ve İbadet Hürriyetleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. C. X (1-4), 355-368*.
- el-Fezâle, S. H. (2013). *el-Cevheru'l-'afif fî ma'rifeti'n-nesebi'n-nebeviyyi's-şerîf*. Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Hakkı, İ. (1312). *Hukuk-u idare*, İstanbul.
- Hitti, P. K. (1957). *Lebanon In History, From The Earliest Times To The Present*. St Martin's Press.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Türk Tarih Kurumu.

- Kehhâle, Ö. R. (ty.). *Mu 'cemu'l-mü'ellifn. Mektebetü'l-Musennâ.*
- Kerâme, B. (1898). *Sec 'u'l-hamâme ev Divanu Butrus Kerâme.* el-Matbaatü'l-edebiyeye.
- el-Büstânî, F. E. (1948). *A lâmü'l-Lübnâniyyîn fi nehdati'l-âdâbi'l-Arabiyye.* el-Lecnetü'l-Lübnâniyye li i'dâdi şehri'l-UNESCO.
- Lutskiy, V. B. (2017). *Arap ülkelerinin yakın tarihi.* Çev. Turan Keskin. Yordam Kitap.
- Mishâqah, M. (1988). *Murder, Mayhem, Pillage, and Plunder: The History of the Lebanon in the 18th and 19th Centuries.* Transl. Wheeler M. Thackstone, State University of New York Press.
- Nacaryan, Y. (2005). *en-Nehdatü'l-kavmiyye- es-sekâfetü'l-Arabiyye.* Arapçaya çev. Bogos Saraçyan. Dimeşk: ed-Dâru'l-vataniyyetü'l-cedîde. https://sources.marefa.org/%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%87%D8%B6%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D9%82%D9%88%D9%85%D9%8A%D8%A9_%E2%80%93%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D9%8A%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9#.D9.86.D9.82.D9.88.D9.84.D8.A7_.D8.A7.D9.84.D8.AA.D8.B1.D9.83
- Öz, M. (1994). Dürzilik. *TDV. İslam Ansiklopedisi.* C.10. Türkiye Diyanet Vakfı, 39-48.
- Sâbâ, İ. M. (1965). *eş-Şeyh Nâsîf el-Yâzicî.* Dâru'l-Me'ârif.
- Sarıkaya, M. (2019). 20. Yüzyılın İlk Yarısında Lübnan'da Arap Milliyetçiliğinin Edebiyatçı ve Çevirmen Önderlerinden Birisi: Flîks Fâris. *Bilimname* (38), 125-169.
- Serkîs, Y. b. İ. b. M. (1928). *Mu 'cemü'l-matbû 'âti'l- 'Arabiyye ve'l-mu 'arrebbe.* Matbaatu Serkis.
- es-Seyyid, F. S. (2015). *Eşheru'l-ahdâsi'l-âlemiyye.* Mektebetu Hasen el-Asriyye.
- Sufeyr, B. F. (1950). *el-Emîr Beşîr eş-Şihâbî Tarâ'if an hayâtih ve ahkâmih ve ahlâkih.* Dâru't-tbâ'a ve'n-neşri'l-Lübnâniyye.
- Şeyho, L. (1924). *el-Âdâbü'l-'Arabiyye fi'l-karni't-tâsi'a 'aşer.* el-Matbaatü'l-Kâsûlukiyye.
- Şeyho, L. (1926). *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye fi'r-rub 'i'l-evvel mine'l-karni'l- 'işrîn.* Matba'atü'l-âbâ'i'l-yesû'iiyyîn.
- Şeyho, L. (1991). *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabiyye.* Daru'l-Meşrik.
- eş-Şidyâk, T. b. Y. (1954). *Ahbâru'l-a'yân fi cebeli Lübnân.* nşr. Butrus el-Bustânî. Mektebetü'l-İrfân.
- Tarrâzî, P. D. (1948). *Esdaku mâ kâne an târihi Lübnân.* Matbaatu Cozef Selîm.
- Taşpınar, İ. (2003). Mârûnîler. *TDV. İslam Ansiklopedisi.* C. 28. Türkiye Diyanet Vakfı, 71-72.
- et-Türk, N. (1949). *Dîvânu'l-Mu 'allim Nikola et-Türk.* Müdîriyyeti'l-âsâr.
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938),* Atam.
- el-Yâzicî, N. (1898). *Dîvânu'ş-şeyh Nâsîf el-Yâzicî.* el-Matba'atü'l-edebiyeye.
- Zeydân, C. (2005). *Târîhu âdâbi'l-lügati'l-Arabiyye.* Dâru'l-Fikr.

Zeydân, C. (2012). *Terâcimu meşâhîri'ş-şark fi'l-karni't-tâsi'a 'aşera*. Hindâvî.

ez-Ziriklî, H. (1992). *el-A'lâm Kâmûsu terâcim*. Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.

